

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest umjetnosti

Mirela Slonjšek

GRAND HOTEL ARHITEKTA NIKOLE DOBROVIĆA

DIPLOMSKI RAD

Mentor: dr. sc. Marko Špikić, izv. prof.

Zagreb, 2015.

SADRŽAJ

UVOD, ZAHVALE	3
1. PREGLED ŽIVOTA I DJELA NIKOLE DOBROVIĆA	4
2. DUBROVAČKI PERIOD NIKOLE DOBROVIĆA, 1929 – 1943.	7
2.1. Pojava Nikole Dobrovića u dubrovačkoj kulturnoj javnosti	7
2.2. Izgradnja Dubrovnika dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća	9
2.3. Ostvareni i neostvareni dubrovački projekti Nikole Dobrovića	11
3. GRAND HOTEL	13
3.1. Mjesto, projekt i gradnja	14
3.2. Povijest korištenja hotela i njegovo današnje stanje	25
3.3. Valorizacija i zaštita Grand Hotela	30
4. MOGUĆI NAČIN REVITALIZIRANJA GRAND HOTELA	33
4.1. Stav Nikole Dobrovića o čuvanju i obnovi spomenika	33
4.2. Primjer uspjela restauriranja spomenika moderne arhitekture: Bauhaus Dessau	37
4.3. Obnova Grand Hotela	40
5. ZAKLJUČAK	46
POPIS ILUSTRACIJA	47
BIBLIOGRAFIJA	48
SAŽETAK, KLJUČNE RIJEČI	50

UVOD

Dubrovnik sa svojom kultiviranom okolicom, obalom i otocima Elafitskog arhipelaga cjelovit je spomenik kulture i kao takav vrlo dobro poznat daleko izvan stručnih okvira. Grad u zidinama s neposrednom kontaktnom zonom kulturna je baština čovječanstva pod zaštitom UNESCO-a. Izvan tog središnjeg područja zaštite zaštićen je i velikim dijelom restauriran čitav niz pojedinačnih spomenika kulturne i prirodne baštine i manjih spomeničkih cjelina. Upravo po kulturnoj baštini, Dubrovnik je poznat kao turističko odredište, pa je turizam glavna djelatnost grada. Najveći dio kulturne baštine Dubrovnika nastao je u doba Dubrovačke republike koja je prestala postojati početkom 19. stoljeća, a slabo je poznato da na dubrovačkom području postoje i vrijedni arhitektonski spomenici iz kasnijih razdoblja.

Grand Hotel na Lopudu arhitekta Nikole Dobrovića jedan je od takvih spomenika. Vrijedan je kao primjerno djelo moderne arhitekture iz vremena prije Drugoga svjetskog rata, kakvih je u Europi mali broj, pogotovo takvih koja su ostala sačuvana. Osim same zgrade hotela, arhitekt je projektirao i park pred njom koji je također ostao sačuvan, pa je Grand Hotel vrijedan i kao sačuvani primjer odnosa moderne arhitekture prema ambijentu malog otočkog mjesta s brojnim spomenicima iz ranijih razdoblja. Osim toga, Grand Hotel je vrlo zanimljiv i kao primjer turističkog razvoja prikladnog prostornim mogućnostima jednog malog otoka u uvjetima značajno različitim od uvjeta turističkog tržišta danas. Danas je hotel zaštićeno kulturno dobro prepoznato od stručne javnosti¹, spomenik u ruševnom stanju kojemu predstoji obnova, koja se mora provesti pažljivo, u cjelini zgrade i parka.

ZAHVALE

Zahvaljujem se obitelji na pomoći i strpljenju, a mentoru na razumijevanju i korisnim savjetima. Ilustracije su mi ljubazno ustupili Krunoslav Ivanišin i Wolfgang Thaler.

---

¹ Čorak, Oreb, 2005

1. PREGLED ŽIVOTA I DJELA NIKOLE DOBROVIĆA

Nikola Dobrović rođen je 12. veljače 1897. u Pečuhu, gradu u ugarskom dijelu dvojne Austrougarske monarhije, u trgovačkoj obitelji srpsko–cincarskog (grčkog, iz sjevernog Epira) porijekla. Imao je tri brata, od kojih je najstariji, Petar Dobrović (1890-1942), na budućeg arhitekta, prema vlastitom priznanju, imao golemi utjecaj. Uz ekspresionističkog slikara, u mladosti i radikalnog političara s brojnim socijalnim kontaktima, Nikola je za gimnazijskih dana upoznao avangardne umjetničke tendencije mađarskog aktivizma, a u ranom periodu svoje profesionalne karijere izlagao od Zagreba i Beograda do Praga i Rotterdama te stigao u Dubrovnik gdje je ostvario neka od svojih najvrjednijih dijela.

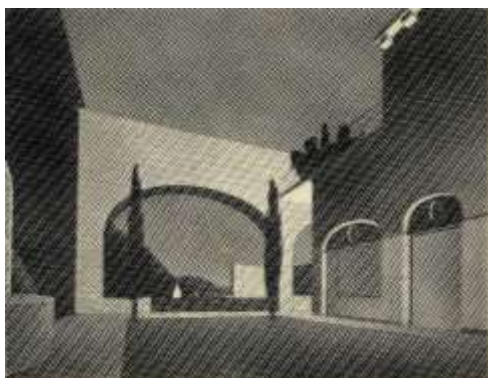
Osnovno i gimnazijsko obrazovanje stekao je u rodnom gradu, da bi 1915. godine upisao studij arhitekture na Univerzitetu kralja Franje Josipa u Budimpešti, koji je zbog mobilizacije odmah prekinuo i nastavio tek 1919. godine na Odjelu za arhitekturu Visoke tehničke škole u Pragu. Diplomski rad obranio je 1923. godine i odmah nastavio raditi u vrlo dobrim praškim arhitektonskim uredima Bohumila Hypšmana, Antonina Engela te u poduzetničko-projektantskoj kući Dušek-Kozák-Máca, za koju je vodio projektiranje i izgradnju velikog sklopa Masarykovy domovi u Krču kod Praga. Radilo se o vrlo ozbiljnom i opsežnom projektu socijalno-zdravstvene ustanove za zbrinjavanje starih i bolesnih ljudi te neizlječivo bolesne djece s dvadesetak velikih paviljona. Vlastiti projektantski ured pokrenuo je 1929. godine, a njegova najvažnija ostvarena djela iz praškog perioda su Koledž kralja Aleksandra odnosno Jugoslavenski studentski dom, kuća dr. Burliža i kuća s apotekom u Krču kraj Praga². Iz svog praškog ureda Dobrović je s velikim uspjehom sudjelovao na brojnim natjecajima u Kraljevini Jugoslaviji: za Terazijsku terasu u Beogradu (prva nagrada 1930), za Banovinsku bolnicu u Splitu (prva nagrada 1930), za kupališni sklop Bačvice u Splitu (prva nagrada 1930), za Banovinsku palaču u Skopju (četvrta nagrada 1930.) te za preuređenje Gradske kavane u Dubrovniku (1931.; prva nagrada podijeljena s arhitektima Kauzlarićem i Gombošem, prema čijem je projektu kavana preuređena, vidi slike 1 i 2)³. Tijekom praškog perioda, Nikola Dobrović izlagao je s bratom Petrom u Ljubljani (1925), Novom Sadu (1927. i 1929), Somboru

---

² Perović, Krunić, 1998: 23, 55,

³ Perović, Krunić, 1998: 84

(1928), Zagrebu (1928), Beogradu (1930), Den Haagu, Rotterdamu i Amsterdamu (1931.) i napokon Pragu (1932)⁴. Na projekte izložene u den Haagu, pohvalnom kritikom osvrnuo se Theo van Doesburg, opisavši arhitekturu mladoga Dobrovića kao suvremenu, ali s „*regionalnim osobinama*“⁵. U Pragu se zbližio s Jožetom Plečnikom i Kostom Strajničem (1887-1977) koji je osim prvih monografija Plečnika i Ivana Meštrovića objavio i prvu kritiku djela Nikole Dobrovića, prvo u češkom časopisu *Architekt* (1930), potom prijevod u tada jedinom jugoslavenskom arhitektonskom časopisu, ljubljanskoj *Arhitekturi* (1932), naslovljenu *Savremena arhitektura Jugoslovena, Nikola Dobrović i njegovo značenje*⁶.

Slike 1, 2. Gradska kavana u Dubrovniku u bivšem Arsenalu, perspektivni prikazi u pogledu s terase kavane prema Gradskoj luci i iz luke prema Arsenalu s četiri otvorena luka; natječajni projekt, podijeljena I. Nagrada, 1931.

Nakon razočaranja neuspjehom implementacije prvonagrađenih projekata u Splitu⁷, Nikola Dobrović okreće se Dubrovniku, kamo se preselio 1934. godine, da bi s Lopuda 1943. godine otišao u partizane, prvo u Bari, potom na Vis, gdje je sudjelovao u planovima poslijeratne obnove nove, socijalističke Jugoslavije. U Beograd stiže odmah po završetku rata, na mjesto načelnika Arhitektonskog odjeljenja Ministarstva građevina Demokratske federativne Jugoslavije (1944.)⁸. Kratko vrijeme vodi Urbanistički institut NR Srbije (1945), pa Urbanistički zavod Beograda (1946–47). Kao redovni profesor Arhitektonskog fakulteta Univerziteta u Beogradu (od 1948), obrazovao je naraštaje arhitekata i publicirao veliki broj stručnih tekstova i knjiga, među kojima se ističe *Savremena arhitektura*, udžbenik povijesti

⁴ Vukotić- Lazar, 2002: 12,13

⁵ Ivanišin, 2009: 104

⁶ Strajnić, 1932: 108- 118

⁷ Perović, Krunić, 1998: 299

⁸ Vukotić- Lazar, 2002: 58

moderne arhitekture u pet svezaka (1952–1971): *Postanak i poreklo* (1), *Pobornici* (2), *Sledbenici* (3), *Misaone pritoke* (4), a peti je svezak bez podnaslova izdan posthumno s prikazom Dobrovićevih projekata. Tijekom svog poslijeratnog, beogradskog perioda, realizirao je nekoliko javnih građevina u Igalu i Herceg Novom: Portirnicu lječilišta (1958), Mauzolej žrtvama rata (1960), Dječji odjel Zavoda za fizikalnu terapiju, Zgradu Pošte i Zgradu Općine (1962). Njegovo najvažnije izvedeno djelo poslije Drugoga svjetskog rata, Generalštab JNA (tzv. Sekretarijat za narodnu obranu) u Beogradu (1963.) teško je oštećeno tijekom bombardiranja vojnih ciljeva u Srbiji od strane NATO pakta (1999), pa nedavno demolirano nakon godina propadanja. Među njegovim brojnim neizvedenim projektima vrijedi spomenuti projekt vlastitog ljetnikovca na Lopudu, dovršen samo dvije godine pred kraj arhitektova života (1965). Nikola Dobrović umro je u šezdesetdevetoj godini, 11. siječnja 1966, u Beogradu od raka pluća⁹.

---

⁹ Perović, Krunić, 1998: 86- 90

2. DUBROVAČKI PERIOD NIKOLE DOBROVIĆA, 1929 – 1943.

2.1. Pojava Nikole Dobrovića u dubrovačkoj kulturnoj javnosti

Dubrovačkoj javnosti Nikola Dobrović predstavljen je na suđenju pomoćnom konzervatoru Kosti Strajniću, kao svjedok obrane i optuženikov „*prijatelj*“, u društvu starijeg brata Petra¹⁰. Strajnić je optužio dubrovački inženjer-arhitekt Ivan Ivačić zbog oštrog javne kritike koju je ovaj uputio projektu Hotela Excelsior na Pločama. Prvostupanjski sud u Dubrovniku Strajnića je djelomično osudio, da bi drugostupanjski sud u Splitu poništio tu odluku. Suđenje je izazvalo veliku pozornost stručne, kulturne i opće javnosti. Izvještaj sa sudskog pretresa objavljen je u dubrovačkom časopisu *Tribuna*, potom pretiskan u knjižici Koste Strajnića naslovljenoj *Dubrovnik bez maske, uzaludni napori i teška razočaranja s predgovorom Luje Vojnovića* (1930, novo izdanje 2007). U istoj knjižici, Strajnić je, kao primjer suvremene, Dubrovniku prikladne arhitekture objavio Dobrovićev projekt hotela – *Kursalona* na Pilama. Dobrovića je Strajnić angažirao besplatno, da bi investitoru predstavio suvremenu alternativu eklektičkom projektu bečkog arhitekta Alfreda Kellera (vidi slike 3 do 5).

Dobrovićev projekt, prema Strajnićevu mišljenju „*ne samo evropski u najboljem smislu riječi nego koji, svojim uravnoteženim masama, harmoničnim proporcijama i izrazitom silhuetom, izvanredno pristaje u ambijent i harmonira sa susjednim gradskim zidovima i tvrđavom Minčetom*“¹¹ izazvao je oštru reakciju splitskog publicista don Vinka Brajevića koji je u splitskom *Novom dobu* negativno izrazio o Strajnićevim stavovima prema starinama, a posebno o Dobrovićevom projektu hotela koji „*predstavlja jednu zgradu u najmodernijem smislu u kome je glavna karakteristika ravna četvorina i koja bi imala da bude uglavnom izrađena u betonu. Takva jedna zgrada mogla bi vrlo dobro stajati na kojem bilo svjetskom kupalištu, s time da bi jednako dobro odgovarala venecijanskom Lidu, na obali Afrike ili negdje u Južnoj Americi... i nema nikakova posla s karakterom starog Dubrovnika*“¹². Slijedilo je Strajnićevo „*objašnjenje*“: „*ne razumijem zašto jedna moderna i umjetnički koncipovana zgrada nebi mogla stajati uz same zidove starog Dubrovnika*““ u skladu s „*originalnom kompozicijom*

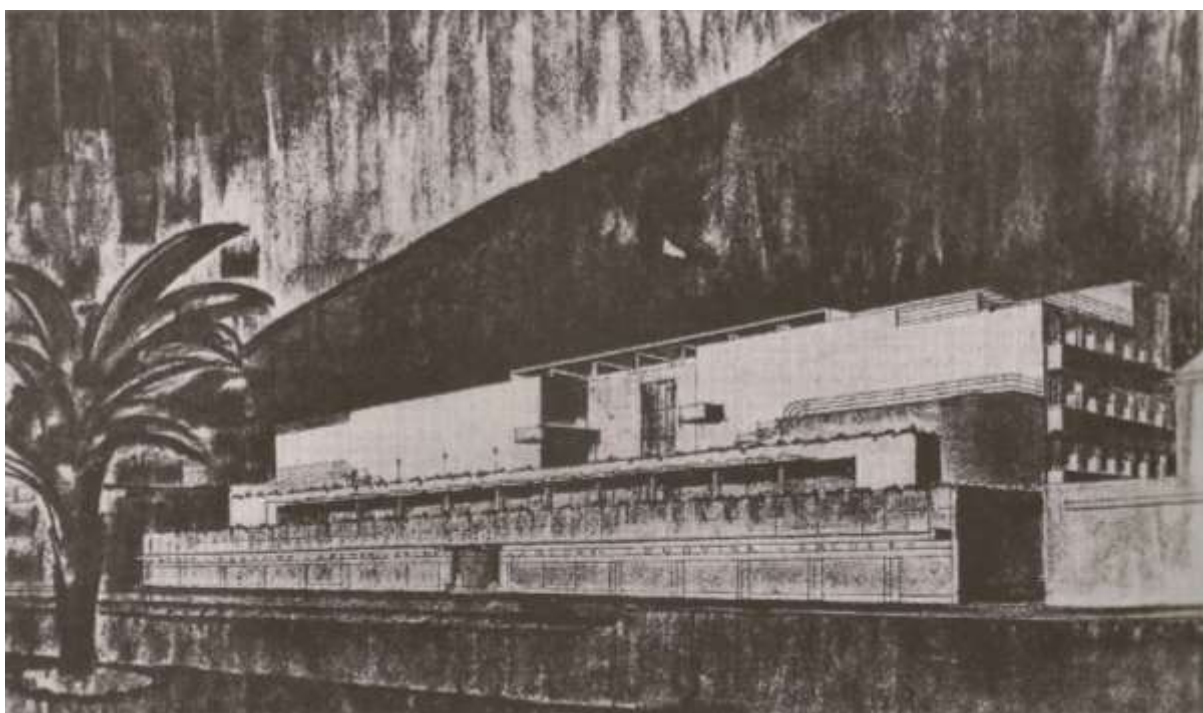
---

¹⁰ Viđen, 2007: 121

¹¹ Viđen, 2007: 99, 100

¹² Viđen, 2007: 182

cjelokupne siluete“¹³, pa još nekoliko replika s obiju strana, u kojima se Strajnić i Brajević nisu mogli složiti oko prikladnosti ili ne prikladnosti moderne arhitekture ambijentu starih dalmatinskih gradova. Zanimljivu raspravu Vinko Brajević pretiskao je u knjižici *Misli o čuvanju dalmatinske arhitekture* s predgovorom monsignora Frane Bulića (1931, novo izdanje 2007). Uređeni pretisak Strajnićeve i Brajevićeve knjižice s biografskom studijom o Kostu Strajniću nedavno je objavio Ivan Viđen¹⁴.

Slike 3, 4, 5. Kursalon na Pilama: razglednica s lokacijom hotela iza nekadašnjeg tramvajskog stajališta, perspektivni prikaz projekt Alfreda Kellera, perspektivni prikaz alternativnog projekta Nikole Dobrovića.

¹³ Viđen, 2007: 185-187

¹⁴ Viđen, 2007

Nikola Dobrović, očito na strani Koste Strajnića, svoj je doprinos raspravi o modernoj arhitekturi u povijesnim sredinama na primjeru Dubrovnika dao kratkim tekstom objavljenim u *Tribuni* (1930): *Spašavajmo Dubrovnik, čuvajmo njegov historijski karakter: „Bilo bi krajnje vreme da Nadleštvo za umetnost i spomenike objasni dubrovačkim arhitektima shvatanje principa „genius loci“ i da ih upozori kako prilagođavanje novih objekata starim spomenicima nikako ne znači ropsko podražavanje arhitektonskih detalja starih stilova. Kao u ranija vremena arhitekti treba da se služe najmodernijim sredstvima, materijalom i konstrukcijama i da se pri tom rukovode istim duhom i pravilima urbanističkih i arhitektonskih principa kojima su se rukovodili svi stari majstori ovog grada. Jedino na taj način moći će se stvoriti specifični dubrovački umjetnički ambijent“*¹⁵.

Ovdje izražen izrazito moderni stav, ali s poštovanjem prema zatečenim vrijednostima, svjedoče i ostvareni i neostvareni projekti njegova kratkog, ali plodnog dubrovačkog perioda.

2.2. Izgradnja Dubrovnika dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća

O arhitekturi Dubrovnika između dva svjetska rata malo je dostupnih podataka. U svojoj knjižici Kosta Strajnić daje svoje angažirano viđenje izgradnje Dubrovnika neposredno prije dolaska Nikole Dobrovića: *„Novi Dubrovnik izgrađuju i nadalje najprosječniji arhitekti i obični zidarski majstori“*¹⁶. „Nadalje“ ovdje znači, i nakon ponovljenih „uzaludnih napora“ iz podnaslova duhovite knjižice. Arhitektura „Novog Dubrovnika“ koju Strajnić zamišlja trebala bi biti „savremena“, a najviše mu je smetalo što važne, monumentalne projekte dobivaju stranci poput Alfreda Kellera, prema njegovom mišljenju „prosječnog bečkog arhitekta“, koji je prije projekta Kursalona izgradio Šeherezadu; veliku vilu bankara Zimdina na Pločama¹⁷, ili domaći „nedaroviti inženjeri-činovnici“ poput projektanta Hotela Excelsior, Ivana Ivačića,¹⁸ povodom čije je tužbe i izdao *Dubrovnik bez maske*. Umjesto izvedbe Ivačićevog projekta, Strajnić je predložio raspisivanje natječaja ili izravnu narudžbu od jednog od „naših najpriznatijih arhitekata. Evo njihovih imena: Jože Plečnik, Edo Šen, Nikola

---

¹⁵ Perović, 1980: 124

¹⁶ Strajnić, 2007: 95

¹⁷ Strajnić, 2007: 99

¹⁸ Strajnić, 2007: 94, 95

Dobrović, Zlatko Neumann, Dragutin Ibler, France Tomažić, Stanislav Rohrman, Vinko Glanz, Zdenko Strižić, Josip Pičman, Dušan Grabrijan, Domicijan Serajnik¹⁹. Hotel je ipak izveden prema projektu inženjera Ivačića, da bi nakon niti deset godina bio pregrađen prema projektu Zdenka Strižića (1938)²⁰. Vinka Glanza, „darovitog đaka“ Jožeta Plečnika Strajnić je po profesorovoj preporuci nakratko bio uspio namjestiti za općinskog arhitekta, ali ga je općina pod utjecajem građevinskih poduzetnika brzo otpustila²¹. Kao što je od Dobrovića besplatno dobio alternativni projekt Kursalona na Pilama, od Plečnika je besplatno dobio alternativni projekt preuređenja i dogradnje kavane Dubravka preko puta²², no realizacija ni jednog ni drugog nije uspjela. Kavana Dubravka pregrađena je prema drugom projektu, a parcela *Kursalona* ostala je nedovršena do današnjeg dana. Osim Dobrovića, od arhitekata sa Strajnićeve liste, Plečnik je u Uvali Lapad sagradio luksuznu *Vilu Elite*, a Glanz na Boninovu dogradio kuću upravitelja groblja (1930)²³.

U članku o djelovanju Vinka Glanza u Dubrovniku koje se nastavilo i nakon prekida namještenja u općini, Antun Baće navodi da su u Dubrovniku građevine izveli i Mladen Kauzlarić i Stjepan Gomboš, Drago Galić i Budimir Pervan, a donosi i imena lokalnih, dubrovačkih projektanata i građevinskih poduzetnika: Jozo Dražić, Fridrih Valenta, Ugo Vernazza, Rikard Trostman, Drago Pogačić, Vinko Karlovac²⁴. U *Hrvatskoj modernoj arhitekturi između dva rata* Tomislav Premerl se situacije u Dubrovniku dotiče vrlo malo i bez ilustracija: Kauzlarić i Gomboš izveli su adaptaciju Gradske kavane (1932.) i novogradnju ville na Koločepu (1938), Lavoslav Horvat veliku vilu Banac, današnju Umjetničku galeriju na Pločama (1932), Drago Galić Hotel Splendid na Lapadu (1935.) i dva pansiona na Pločama²⁵. Svi navedeni arhitekti svoje su uspješne dubrovačke realizacije više ili manje prilagođavali oblicima tradicionalne arhitekture dubrovačkog područja: kamenim fasadama, debelim zidovima, oblikom prozora s drvenim škurama, dvovodnim ili četverovodnim krovovima, čak i za moderne arhitekture neuobičajenim interpretacijama povijesnih detalja.

---

¹⁹ Strajnić, 2007: 99

²⁰ Premerl, 1989: 107

²¹ Strajnić, 2007: 108; Baće, 2009: 85

²² Strajnić, 2007: 155

²³ Baće, 2009: 90-91

²⁴ Baće, 2009: 100

²⁵ Premerl, 1989: 105-107

Većina navedenih projekata „*Novog Dubrovnika*“ ne ističe se na prvi pogled između obližnjih kuća, njihova modernost nije očita. S dubrovačkim realizacijama Nikole Dobrovića to nije slučaj. One se ističu u svojoj okolini na prvi pogled kao djela moderne arhitekture, i to formom, volumenom, materijalom, tankim zidovima, izraženom konstrukcijom stupova i konzola, kontinuiranim horizontalnim prozorima, ravnim krovovima s prohodnim terasama. Pritom se, iako sasvim različite od bilo čega naslijeđenog iz ranijih povijesnih perioda, ipak uklapaju u „*umjetnički ambijent*“²⁶ Dubrovnika. Brojnost Dobrovićevih, do danas redom sačuvanih realizacija, svjedoči da ovdje doista nije bila riječ o „*uzaludnim naporima*“²⁷.

2.3. Ostvareni i neostvareni dubrovački projekti Nikole Dobrovića

U Dubrovniku se Nikola Dobrović nastanio i vlastiti projektantski ured otvorio 1934. godine²⁸. Tijekom jednog desetljeća, u gradu i okolici uspio je izvesti: spomenik češkom pjesniku i političaru Viktoru Dyku na Lopudu (1936) (vidi sliku 7), *Grand Hotel* na Lopudu (1931-36), preuređenje prizemlja Palače Sponza (1936) (vidi slike 41 do 44), vilu sa zubarskom ordinacijom u Srebrenom (1937), *Vilu Rusalku* na Boninovu (1937-38), *Vilu Vesnu* na Lopudu (1937-39), hostel Ferijalnog saveza na Lapadu (1938-39), *Vilu Adonis* na Konalu (1939-40) (vidi slike 6 i 8), dogradnju *Opus X* vile Wolff s uređenjem vrta trima armiranobetonskim šetnicama *Parnassos*, *Olympos*, *Kosmos* u Uvali Lapad (1939-40), *Vilu Svid* u Zatonu i grobnicu obitelji Berdović (1940). Neizvedeni su ostali projekti kuća (vila) dr. Ive Račića (1937), Danice Mladinov (1937.) i braće Mitrović (1939)²⁹. U prizemlju Palače Sponza, Dobrović je izravnao pod, što je i danas vidljivo po nejednakim visinama baza stupova, i jedan bočni otvor ispunio vratima i staklenim opekama. Svoj odnos prema graditeljskom naslijeđu na ovom zornom primjeru sam je opisao „*najsavjesnijom purifikacijom svega staroga i stilskog od vrijednosti, nemilosrdno odstranjujući tragove poznijih nasilja i dokaze tehničkih neznanja*“³⁰.

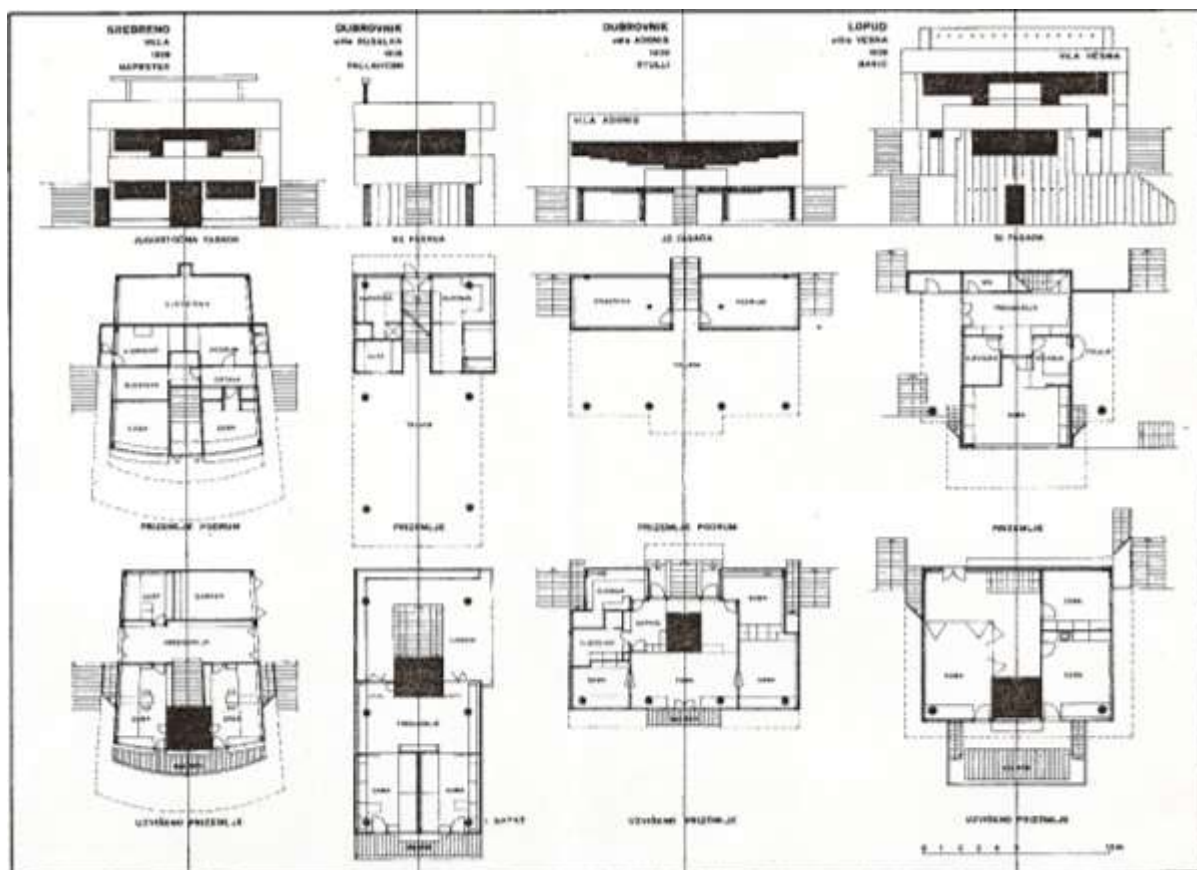
²⁶ Perović, 1980: 124

²⁷ Strajnić, 2007

²⁸ Perović, Krunic, 1996: 84

²⁹ Mojaš, 2009: 125-127; Ivanišin, 2000: 134

³⁰ Mojaš, 2009: 125

Slika 6. Marina Oreb-Mojaš: četiri dubrovačke vile Nikole Dobrovića, usporedba simetričnih tlocrta i fasada.

Slike 7, 8. Lopudska djela Nikole Dobrovića: spomenik Viktoru Dyku poviše uvale Šunji i Vila Vesna.

3. GRAND HOTEL

Slika 9. Potpis arhitekta u armiranobetonskom parapetu nad ulazom Grand Hotela, stanje 1999. godine.

3.1. Mjesto, projekt i gradnja

Najstariji spomenici na otoku Lopudu, srednjem otoku Elafitskog otočja, su male ranosrednjovjekovne crkvice, posebno Svetog Ivana Krstitelja iz XI. stoljeća³¹. Na otok je Dubrovačka republika naseljavala izbjeglice iz unutrašnjosti pred Osmanlijama, koje su se okrenule ribarstvu i pogotovo pomorstvu. Tako je otok svoj procvat doživio u petnaestom, pogotovo šesnaestom vijeku, kad je četvrtina dubrovačke flote bila u rukama Lopudana³², a najpoznatiji među njima bio je Miho Pracat čiju je bistu Republika podigla u atriju Kneževa dvora. Samo mjesto Lopud smješteno je u pješčanoj uvali okrenutoj prema zapadu i zaštićenoj od nepovoljnih vjetrova, rastegnuto duž obale u jednom, rijetko dva niza uglavnom solidnih, urednih kamenih kuća s krovovima prekrivenim kupama kanalicama, gotičko–renesansnih ili bez posebnih stilskih obilježja. Na jugoistočnom kraju mjesta danas je smješten veliki Hotel Lafodia s dva krila, sagrađen 1970ih godina. Na strateškom mjestu pristupa u luku, sjevernom kraju mjesta je veliki Franjevački samostan osnovan 1483. godine s velikom crkvom Svete Marije od Špilice s visokim zvonikom, nad samostanom ruševina velike četverokutne tvrđave, sve iz vremena procvata otočke ekonomije³³, a pod crkvom kameni mul iz austrougarskog vremena, star nešto više od stotinu godina. Južno niz rivu je mali trg otvoren prema obali sa župnim dvorom i najvišim kućama u mjestu. U šesnaestom stoljeću sagrađen je i kasnogotički Knežev dvor pomaknut od rive na višu kotu terena, a uz rivu nekoliko ljetnikovaca i Dominikanska crkva. Propadanjem Dubrovačke republike propala je i otočka ekonomija, čemu i danas svjedoči veliki broj ruševina. Ekonomski i s tim vezani ponovni prostorni rast mjesta bio je potaknut pojavom modernog turizma početkom prošlog stoljeća. Izgradnja novog, modernog hotela označila je vrhunac tog prostornog rasta³⁴.

Grand Hotel na Lopudu Dobrović je projektirao za lopudsku obitelj Glavović, braću Antuna i Nika i njihova zeta kapetana Antuna Sesana, vjerojatno prema preporuci Koste Strajnića³⁵. Obitelj je već bila u turističkom poslu manjeg obima, u posjedu Pansiona Glavović, trokatne

---

³¹ Žic, 2015: 66

³² Kojić, 1964: 334

³³ Filičić, 2015: 82, 83

³⁴ Ivanišin, 2009: 114

³⁵ Mojaš, 2009: 124

Uz crteže preuređenja Gradske kavane i još nekoliko natječajnih projekata, dva perspektivna crteža Grand Hotela u pogledu s prednje i stražnje strane objavljena su u časopisu *Arhitektura* br. 4 iz 1932. godine, kao ilustracije članka Koste Strajnića (vidi sliku 10)³⁸. Prednja perspektiva prikazuje pogled s pristupne šetnice s pergolom prema troetažnoj zgradi s dva krila, oba podignuta na stupovima u prizemlju. Vidi se da je konstrukcija zgrade skeletna, krovovi ravni, pred hotelskim sobama su balkoni ili lođe, lijevo, bočno krilo je zaobljeno, sve u prepoznatljivim oblicima moderne arhitekture i u velikoj mjeri nalik Dobrovićevom neizvedenom natječajnom projektu kupališta na Bačvicama (1930)³⁹. Stražnja perspektiva prikazuje dva zatvorena krila – srednje i desno, također polukružnog završetka, i u pozadini, kao važan dio kompozicije, toranj crkve na susjednoj parceli. Prednjim planom obaju perspektivnih crteža dominiraju krošnje velikih stabala, vjerojatno borova ili maslina. Iz ovih crteža koji predstavljaju ranu verziju projekta, očevitna je „dinamička kompozicija dizajnirana za percepciju iz kretanja“⁴⁰, kao i Dobrovićev afirmativan odnos prema zatečenom ambijentu, prirodnoj i kulturnoj baštini te njegovo shvaćanje principa *genius loci* za koji se zalagao u svom pozivu na spas Dubrovnika⁴¹, u kojeg se uklapa potpuno moderna arhitektura. Projekt hotela koji je na odobrenje predan općinskim vlastima datiran 1934. godine malo je različit od ovih perspektivnih crteža. Situacijski plan prikazuje pristupnu šetnicu – promenadu koja od rive prolazi duž susjedne crkve s tornjem kroz prizemlje hotela i nastavlja se kroz kolonadu pred sobama u prizemlju stražnjeg – desnog krila. Prizemlje srednjeg krila je zatvoreno, u njemu je smještena recepcija i restoran, dok je prizemlje prednjeg – s obale gledano lijevog krila otvoreno na stupovima. Srednje i stražnje krilo projektirani su s prizemljem, tri kata i krovnom terasom, a prednje s otvorenim prizemljem, dva kata i krovnom terasom.

Gradnja hotela trajala je do 1936. godine. Stražnje krilo nije izvedeno, dok je srednjem dodan jedan kat, a na krovnoj terasi postavljeno tenisko igralište s malim gledalištem nad stubišnim prostorom (vidi slike 12 do 17). Hotel je prve goste primio u ljeto 1937. godine (vidi sliku 11, te 18 do 23)). Na poslijeratnom zračnom snimku (vidi sliku 24) vidljiv je odnos prema zatečenom ambijentu. Dva izvedena krila hotela ponavljaju u izmaknutoj ravnini prostorni odnos Dominikanske crkve i samostana.

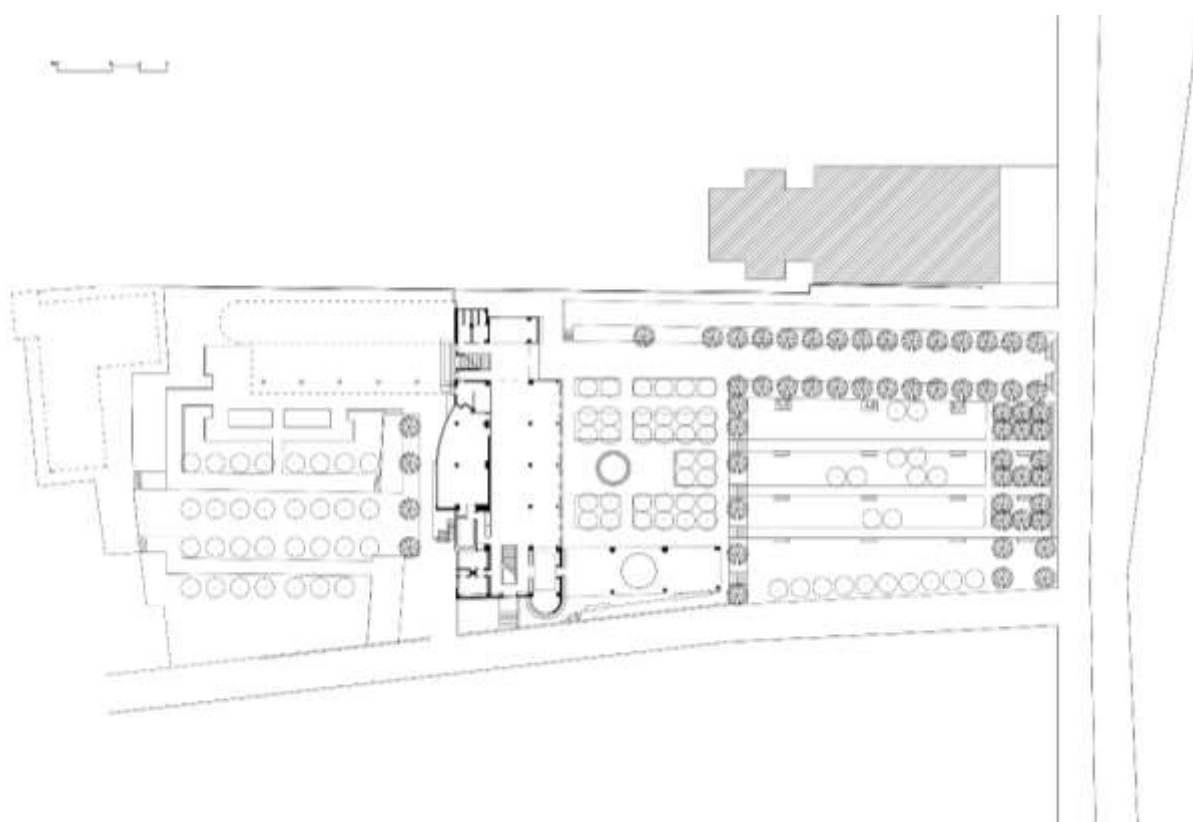
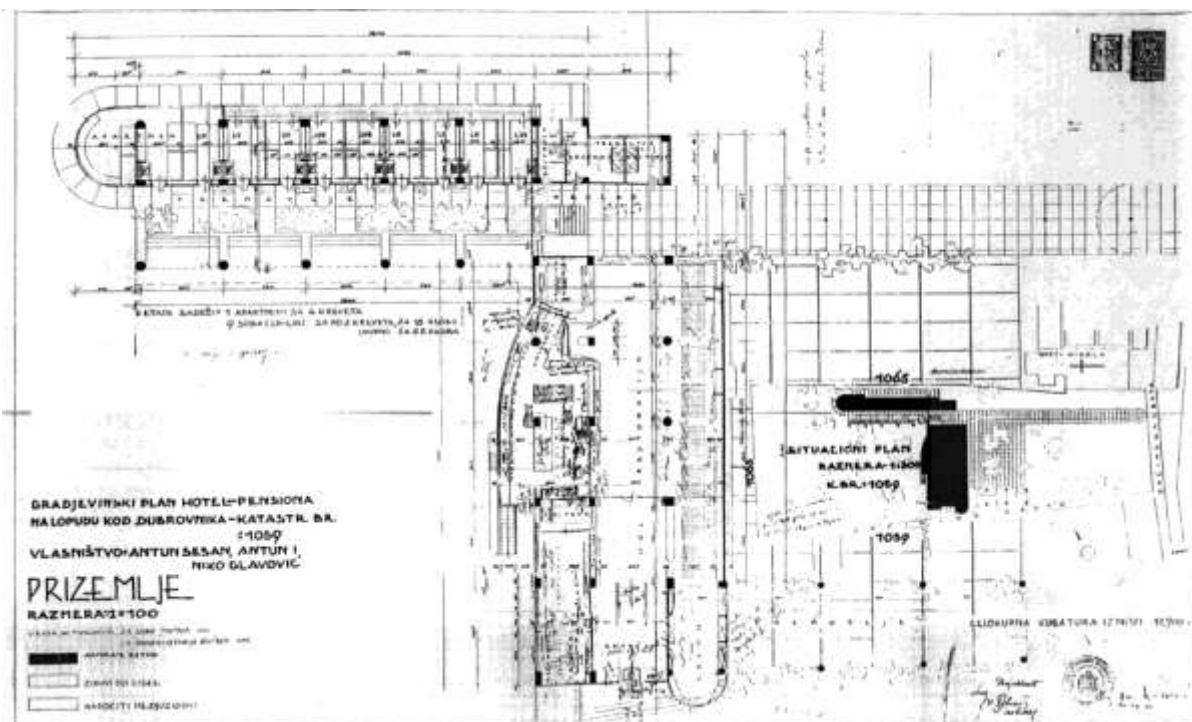
³⁸ Strajnić, 1932: 112

³⁹ Perović, Krunić, 1996: 33

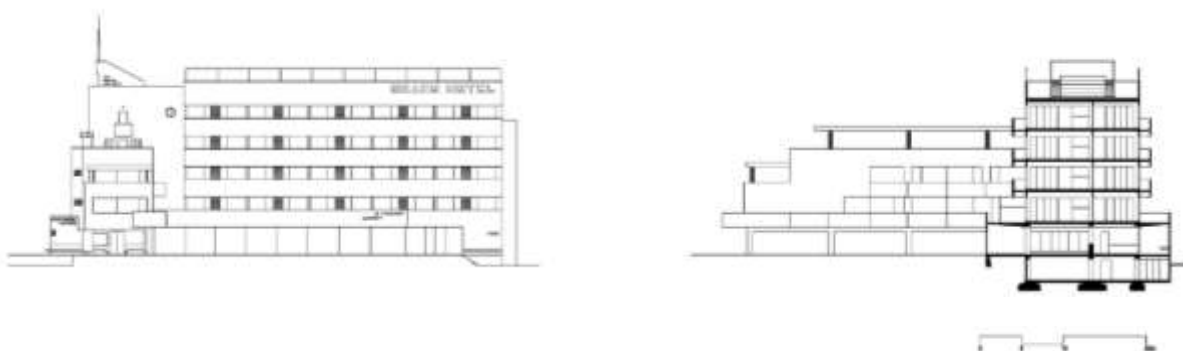
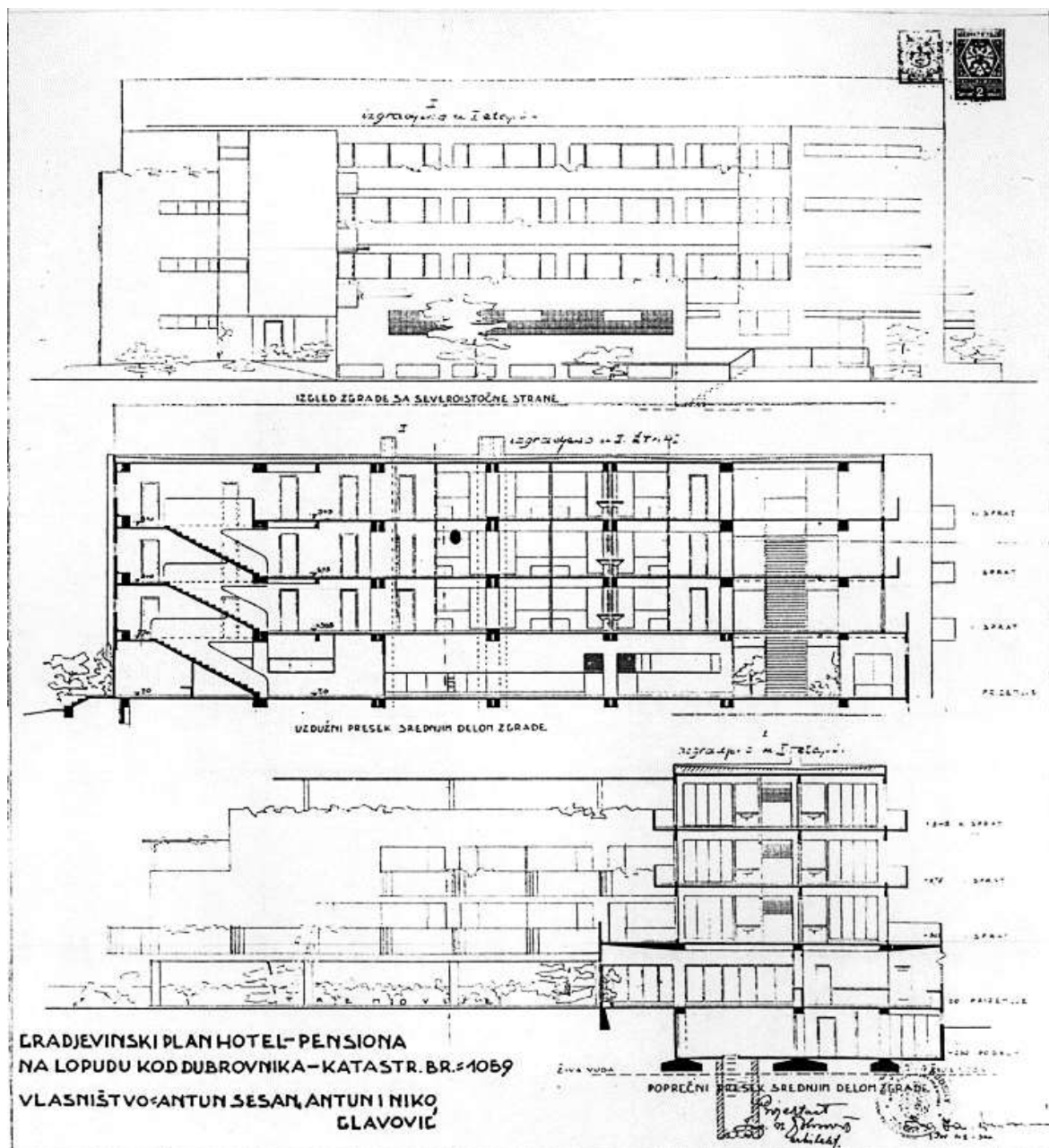
⁴⁰ Ivanišin, 1999: 134,135

⁴¹ Perović, 1980: 134

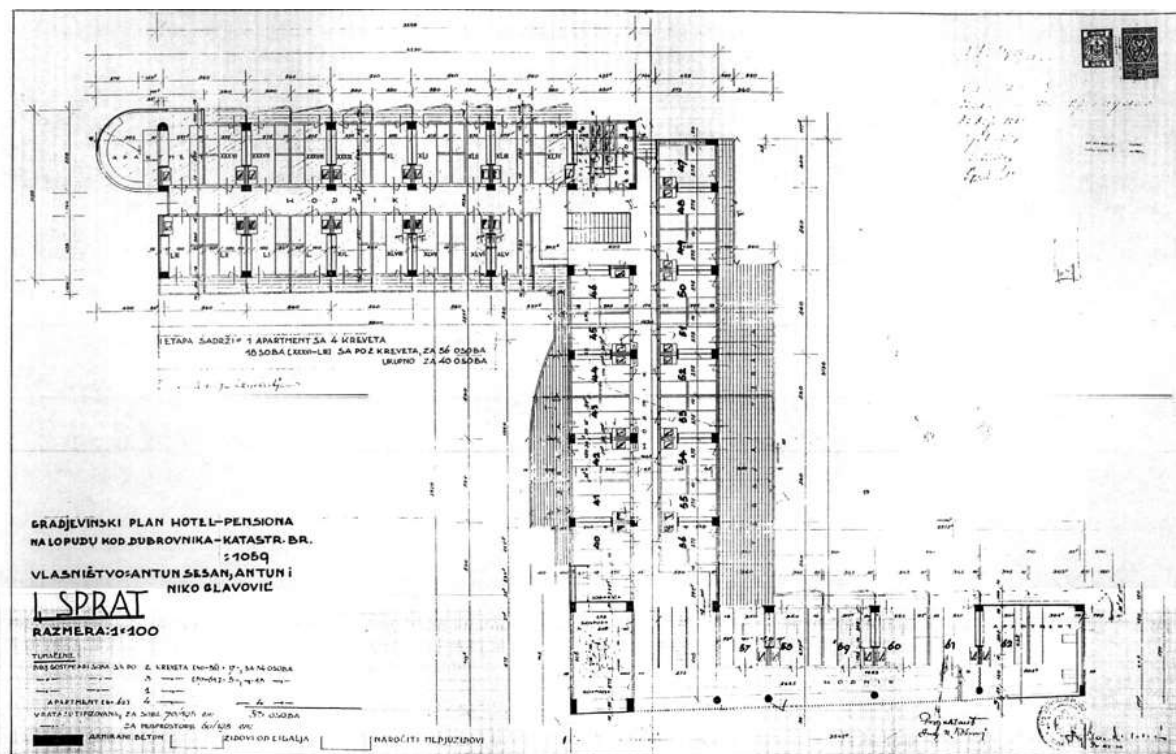

Slike 12, 13. Tlocrt prizemlja i situacija s parkom: projekt predan na odobrenje i rekonstrukcija izvedenog stanja.

Slike 14, 15. Presjeci i fasade: projekt predan na odobrenje i rekonstrukcija izvedenog stanja.

Slike 16, 17. Tlocrt prvog kata sa sobama: projekt predan na odobrenje i rekonstrukcija izvedenog stanja.

Zgrada hotela povučena je u dubinu parcele, a do nje vodi izdignuta šetnica na koju se pristupa preko polukružnog stubišta na kojem je, kao na komandnom mostu broda, goste dočekivao kapetan Antun Sesan. Konstrukcija hotela je skeletna iz armiranobetonskih stupova, ploča, parapeta i membrana. Armiranobetonski su i pregradni zidovi, a dijelom i ugrađeni namještaj u zajedničkim prostorijama i u malim hotelskim sobama (vidi sliku 46). Armiranobetonske

pergole nad terasama imale su zasađene agave. Oso komponiran park pred hotelom zasađen palmama i mediteranskim grmljem opremljen je armiranobetonskim stolovima i klupama. Stupovi su bili obloženi drvenim letvama, a armiranobetonske klupe obojane masnom, tamno modrom bojom. Izvana, građevina je bila bijela, glatke fasade s drvenim, crnim i bijelim prozorskim okvirima. Sobe su velikim, kontinuiranim prozorima s balkonima okrenute prema parku, a dugi prozori bočnih hodnika ispunjeni su staklenim opekama. Dobrović je u velikoj mjeri ostvario pet Le Corbusierovih principa moderne arhitekture⁴²: skeletnu konstrukciju, otvoreno prizemlje, kontinuirane horizontalne prozore, ravan krov, a dijelom i slobodni plan. Ime hotela, „godinu proizvodnje“ i vlastiti potpis iznad ulaza, Dobrović je izveo šupljinama u betonskim parapetima. Grand Hotel primjer je internacionalnog stila, moderne „kuće-stroja“ u kojoj je arhitekt projektirao sve, od armiranobetonske građevine sa svim ugrađenim namještajem, preko geometrijskog parka sa suptropskim biljkama, armiranobetonskim klupama i stolovima, do instalacijskih sustava odvodnje oborinskih i otpadnih voda i provjetravanja⁴³.

Slika 18. Pogled s mora, netom po dovršetku izgradnje hotela. Desno je pristupno stubište; „komandni most“, vidi se i susjedna crkva.

---

⁴² Ivanišin, 1999: 133

⁴³ Ivanišin, 1999: 133

Slike 19-22. Fotografije prednje i stražnje strane netom po dovršetku izgradnje hotela

Slike 23, 24. Park pred hotelom s armiranobetonskim klupama na prijeratnoj razglednici; poslijeratni snimak s naraslim palmama u parku, prije dogradnje stražnjeg krila hotela. Dva izvedena krila hotela ponavljaju u pomaknutom planu prostorni odnos Dominikanske crkve i samostana.

Slike 25- 32. Stanje 2004. godine: hotel izvana; stubište u interijeru i gledalište na krovu; pogledi s krovnih terasa.

Slike 33, 34. Stanje 2010. godine, sačuvana armiranobetonska konstrukcija hotela: pogled iz parka prema hotelu; interijer sa stubišnim krakovima, porušenim pregradnim zidovima i zadržanim armiranobetonskim klupama.

3.2. Povijest korištenja hotela i njegovo današnje stanje

Pred završetak gradnje, Nikola Dobrović piše bratu Petru: „*Sada se gradnja priljubila uz okolnu prirodu još više, odnosno obrnuto, priroda mi zagrljuje još prisnije moju zgradu*“⁴⁴. Otvaranje modernog Grand Hotela imalo je veliki, modernizacijski učinak na ekonomiju malog otočkog mjesta udaljenog od emitivnih turističkih središta. U najvećem broju, njegovi gosti bili su turisti iz tadašnje Čehoslovačke, zainteresirani za lijepi pogled kroz prozor, igru tenisa na ravnom krovu, kupanje i šetnju prirodom, a manje za boravak u hotelskim sobama. No hotel se koristio samo tri sezone na način koji su zamislili njegovi investitori i projektant, jer je izbio Drugi svjetski rat za vrijeme kojega su Talijani u njemu internirali Židove uhićene na dubrovačkom i susjednim područjima. Nakon rata, hotel je oduzet vlasnicima koji su nastavili plaćati kredit za njegovu izgradnju. Turiste zainteresirane za boravak u prirodi zamijenili su manje zahtjevni gosti, k tome su se promijenili hotelski standardi, pa su obnovom hotela sedamdesetih godina prošlog stoljeća po dvije sobe spojene u jednu, a u njima uništen izvorni namještaj. Tenisko igralište na ravnom krovu odstranjeno je, da bi se popravila hidroizolacija i na njemu postavili krovni izvodi novih instalacija. U sklopu obnove koju je vodio arhitekt Mladen Frka, izvedeno je i stražnje krilo hotela u gabaritima i oblicima vrlo nalik onima Dobrovićevog izvornog projekta⁴⁵. Izvana, oblik izvornog dijela hotela nije mijenjan, a dograđeno krilo ničim nije odavalo, da je od izvorne građevine mlađe tridesetak godina. Kroz vrijeme društvenog vlasništva, park pred hotelom bio je dobro održavan, armiranobetonski namještaj u njemu sačuvan, a zasađene biljke očito su bile odabrane prikladno klimatskim uvjetima i ne-zahitjevnog održavanja, pa su palme izrasle do velike visine i danas su, kao velika zelena masa, vrlo zamjetljive u silueti mjesta Lopuda. Strujanjem zraka u njihovim krošnjama nastaje vrlo ugodna zvučna senzacija.

Devedesetih godina, dotada sačuvan ne u izvornom, ali u sasvim prepoznatljivom obliku, hotel je napušten i do danas propada. U hotelu nisu bile smještene izbjeglice, niti je bio izložen ratnim razaranja. Napušten je zbog promjene društvenog uređenja i napuštanja društvenog vlasništva, zbog nerazjašnjenih vlasničkih odnosa između nasljednika obitelji koja ga je

---

⁴⁴ Vukotić-Lazar, 2002: 46

⁴⁵ Ivanišin, 2009: 114

sagradila i turističkog poduzeća u društvenom vlasništvu koje je hotel preuredilo, dovršilo, održavalo i koristilo preko četrdeset godina. U paralelnom procesu denacionalizacije i privatizacije, Grad Dubrovnik iskoristio je 2004. godine pravo prvokupa registriranog spomenika kulture i potom hotel prodao domaćoj brodarskoj tvrtki, *Atlantskoj plovidbi*, koju se smatralo prikladnim vlasnikom koji će hotel privesti svrsi i „u obnovi koja će uskoro započeti neće uništiti najsajnije svjedočanstvo vremena druge modernizacije na hrvatskoj obali“⁴⁶. Prema novinskim napisima, hotel je sa „sumnjivim“ austrijskim poslovnim partnerom, u sklopu svojih namjera da Lopud pretvori u „ekskluzivno“ turističko odredište, namjeravala kupiti barunica Francesca von Habsburg koja je u posjedu lopudskog Franjevačkog samostana⁴⁷. U međuvremenu, novi vlasnik prodao je 2011. godine hotel talijanskoj obitelji Marazzi, tvorničarima keramičkih pločica već u posjedu drugog velikog hotela na otoku, Hotela Lafodia. Novi vlasnik ruševnu zgradu namjerava pretvoriti u „boutique ili klub-hotel sa 65 soba“. Navodno je načinjen i projekt obnove hotela i za njega izdana lokacijska dozvola⁴⁸. Stražnje krilo hotela dograđeno sedamdesetih godina srušeno je jer nije bilo obuhvaćeno aktom zaštite. Iz interijera dvaju preostalih, izvornih krila hotela odstranjeni su svi drveni elementi ugrađenog namještaja i svi pregradni zidovi, preostala je samo gola konstrukcija. No do ljeta 2015. godine, obnova nije započela (vidi slike 25 do 34).

Sadašnje stanje hotela je zabrinjavajuće. Armiranobetonska konstrukcija samog hotela još je na mjestu, naizgled nije oštećena, ali se hotel bez ikakva nadzora koristi za vrlo neuredan smještaj građevinskih radnika, a park kao skladište građevinskog materijala. Gotovo sav armiranobetonski namještaj u parku oštećen je, pojedini komadi porazbacani, a ono što je preostalo izgleda da neće izdržati još dugo. To je sramotno tim više, što je park praktično do jučer bio u „izvornom stanju“ kojemu obnova gotovo da nije bila potrebna. Iza hotela parkirani su teški građevinski strojevi, sve izgleda kao da će sutra početi ne obnova, nego rušenje i same hotelske zgrade (vidi slike 35 do 40).

Slike 35- 40 (slijedeće stranice). Stanje u svibnju 2015. godine: u dijelu hotela smješteni su radnici, park se koristi kao skladište građevinskog materijala, parkovni namještaj je oštećen i porazbacan.

---

⁴⁶ Ivanišin, 2009: 117

⁴⁷ N. N., 2002

⁴⁸ Crnjak, 2011

3.3. Valorizacija i zaštita Grand Hotela

Još za Dobrovićevog života, Grand Hotel valoriziran je kao njegovo najvažnije ili jedno od najvažnijih dijela. Prema natuknici Branislava Kojića u Likovnoj enciklopediji JLZ, „*najuspelije delo mu je hotel na Lopudu kome je celinski rešio zadatak od uređenja neposredne prirodne okoline do detaljne opreme u zgradi*“⁴⁹. Od trenutka Dobrovićeve smrti, duži i kraći članci u hrvatskoj i srpskoj stručnoj periodici su brojni. Osim petog sveska *Savremene arhitekture*, o njegovom djelu objavljene su još tri knjige: posebni broj časopisa *Urbanizam Beograda* naslovljen *Dobrović, tekstovi Nikole Dobrovića u izboru Miloša R Perovića* uredio je njegov bivši asistent i nasljednik na katedri za povijest suvremene arhitekture (1980), povodom stogodišnjice njegova rođenja, Miloš R. Perović i Spasoje Krunic uredili su knjigu sa srpskim i engleskim tekstom *Nikola Dobrović, eseji, projekti, kritike* koja dizajnom sugerira nastavak prethodne (1996), a knjigu o njegovom poslijeratnom djelu *Beogradsko razdoblje arhitekta Nikole Dobrovića* s dužim uvodom o dubrovačkom periodu objavila je povjesničarka umjetnosti Marta Vukotić Lazar (2000). U uvodnom tekstu druge knjige, Miloš R. Perović ističe da „*monumentalni hotel Grand*“ zaokružuje prvu, dubrovačku seriju Dobrovićevih dijela te ističe sintezu mnogobrojnih utjecaja, koje je Grand Hotel najbolji primjer, kao najvažniju kvalitetnu odrednicu njegovog opusa⁵⁰. U članku *Graditeljska ostvarenja Nikole Dobrovića na dubrovačkom području*, objavljenom u beogradskom časopisu *Arhitektura urbanizam* (1985), Marina Oreb Mojaš opisuje Grand Hotel kao „*skladno uklopljen... supermoderni, elementarno čistih euklidovskih masa i linija... biser arhitekture na području Dubrovnika*“⁵¹. U *Hrvatskoj modernoj arhitekturi između dva rata* (1989.), Tomislav Premerl ističe cjelovitost Dobrovićeva projekta „*od detalja opreme zgrade do uređenja prirodne okoline*“⁵². U tekstu *Nikola Dobrović, Hotel Grand na Lopudu* objavljenom u zagrebačkom časopisu *Oris* (1999), Krunoslav Ivanišin razlaže povijest, detaljno analizira društvenu funkciju i formalne karakteristike „*osebujne inačice internacionalnog modernog vokabulara*“, a Grand Hotel opisuje „*velikim djelom, a njegova autora velikim protagonistom europske moderne*

---

⁴⁹ Likovna enciklopedija JLZ 2, 1967: 64

⁵⁰ Perović, Krunic, 1996: 23-32

⁵¹ Oreb- Mojaš, 1985: 10

⁵² Premerl, 1989: 105

arhitekture“⁵³. U članku *Zašto je hotel Grand spomenik kulture?* objavljenom u časopisi *Zarez* (2002.), isti autor opisuje Grand Hotel kao „*najcjelovitije i najznačajnije Dobrovićevo djelo na dubrovačkom području i jedno od najznačajnijih ostvarenja moderne arhitekture u Hrvatskoj*“⁵⁴. U uredničkoj bilješci uz ovaj članak saznajemo, da je dubrovačko Društvo prijatelja prirode Dub godinu dana ranije (2001.) „*pokrenulo akciju za spas hotela Grand, jednog od najznačajnijih spomenika moderne arhitekture u Hrvatskoj*“⁵⁵. Iste godine (2002), Hrvatska televizija snimila je film *Novi Dubrovnik Nikole Dobrovića*, sa zanimljivim svjedočanstvima nasljednica izvornih vlasnika Grand Hotela i sugestivnom usporedbom, zvukom i slikom, hotela kao modernističke „kuće- stroja“ i stvarnog stroja-broda Perast koji redovno prometuje između dubrovačke luke Gruž i Lopuda⁵⁶. U magistarskom radu na beogradskom Arhitektonskom fakultetu, Marija Milinković tvrdi da je Grand Hotel bio prva sasvim armiranobetonska građevina u Dalmaciji i navodi: „Najnaglašenija karakteristika Grand Hotela bila je kvaliteta totalnog dizajna, što znači da su svi konstruktivni elementi, kao i oblikovanje interijera i uređenje vrta bili dio iste prostorne koncepcije, odražavajući Dobrovićev jedinstven pristup arhitektonskom projektiranju“⁵⁷. U katalogu izložbe *Hrvatski otoci, stoljeća arhitektonske baštine*, nedavno održane u bečkoj Ringturm galeriji, Grand Hotel je bogato predstavljen ilustracijama i istaknut kao jedan od najzanimljivijih primjera prilagodbe arhitekture lokalnom ambijentu i stilu vremena⁵⁸.

Grand Hotel je dakle dovoljno stručno opisan i valoriziran i nema nikakve sumnje u njegovu vrijednost kao spomenika moderne arhitekture. Pored vrijednosti same zgrade, svi autori ističu vrijednost parka i posebno cjeline zgrade i parka. U Registar kulturnih dobara RH hotel je upisan pod brojem Z-1754 2006. godine (narodne novine br. 6/2004), kao „*zaštićeno, nepokretno, pojedinačno kulturno dobro profane graditeljske baštine*“, opisan kao „*jedan od vrhunaca hrvatske moderne arhitekture*“, a naglašena je i važnost parka i parkovnog inventara kao dijela cjeline⁵⁹. U konzervatorskoj dokumentaciji priloženoj mišljenju Konzervatorskog

---

⁵³ Ivanišin, 1999: 135

⁵⁴ Ivanišin, 2002: 32

⁵⁵ N. N., 2002: 32

⁵⁶ Hrvatska televizija, 2002: Novi Dubrovnik Nikole Dobrovića

⁵⁷ Milinković, 2007

⁵⁸ Smoljan, 2015: 128; 132,133

⁵⁹ Registar kulturnih dobara RH

odjela u Dubrovniku o projektu obnove hotela i parka, Željka Čorak i Marina Oreb ističu „dragocjenost“ hotela, „jer je ostao prepoznatljiv u svom izvornom obliku modernog funkcionalističko- konstruktivističkog stila, uz preinake koje mu nisu oduzele potpuno karakter te ga je moguće gotovo u potpunosti iščitati kako je zamišljen“⁶⁰. No premda je Grand Hotel s parkom zaštićeni spomenik kulture, njegova stvarna situacija, kako se može vidjeti obilaskom zgrade i parka, nije obećavajuća. U tijeku je izrada Urbanističkog plana uređenja (UPU) Lopud. Iz dostupnih radnih materijala može se naslutiti da postoji namjera isključivanja parka iz obveze zaštite i restauriranja u izvornom stanju, ili da je status parka dvojben, pa je u njemu moguća intervencija. Dok se u obrazloženju plana koje se ne objavljuje u službenom glasilu i nema nikakve praktične primjene (točka 3.6.1.1.) navodi da „Hotel Grand... čini funkcionalno-oblikovnu cjelinu s parkom ispred hotela“, u odredbama za provođenje, prema kojima nakon objave u službenom glasilu moraju, pri izdavanju građevinske dozvole i pri eventualnoj inspekciji gradilišta, postupati tijela lokalne samouprave (čl. 78, st. 5) stoji sljedeće: „Za uređenje parka ispred hotela Grand utvrđuje se obveza izrade arhitektonsko-hortikulturnog projekta sa ciljem revitalizacije zapuštenog parka te omogućavanja uređenja dodatnih sadržaja (bazen i drugi prateći sadržaji), a sve prema uvjetima nadležnog Konzervatorskog odjela“⁶¹. Ako na papiru i zvuči nedužno, u stvarnosti teško da je moguće sagraditi bazen za kupanje i neodređene dodatne sadržaje u parku nevelikih dimenzija bez čupanja palmi i bez rušenja parkovnog namještaja.

---

⁶⁰ Čorak, Oreb, 2004: 1

⁶¹ UPU Lopud, radni material, 2015

4. MOGUĆI NAČIN REVITALIZIRANJA GRAND HOTELA

4.1. Stav Nikole Dobrovića o čuvanju i restauriranju spomenika

Kako bi Nikola Dobrović postupio u hipotetskom slučaju obnove vlastite građevine možemo zaključiti iz načina kako je obnovio prizemlje Palače Sponza i iz njegovih brojnih tekstova, prije svega iz *Urbanističkih razmatranja o čuvanju istorijskih spomenika*, objavljenog u Zborniku zaštite spomenika 1951. godine⁶². Povijesno naslijeđe Dobrović u ovom tekstu iz vremena obnove razrušenih europskih gradova nakon Drugoga svjetskog rata vidi svjedočanstvom „stepenastog uspona kulturnih tekovina sa nižeg stupnja na viši“ koje ne treba oponašati nego u „što verodostojnijem izražaju“ uklopiti u „oblikovni svijet“ današnjice. Spomenici su „nakit i dobrodošlo sredstvo za misao savremenog urbaniste“⁶³.

Slike 41, 42. Ilustracije Dobrovićevog teksta „Urbanistička razmišljanja o čuvanju istorijskih spomenika“: Dva kapitela „iste veličine i oblika“, lijevi odstranjen s loggie Palače Sponza, a desni postavljen na njegovo mjesto: „Dok prvobitni kapitel... odiše i pored neznatne oštećenosti mekoćom i modulacijom geometrijskih, biljnih i ornamentalnih motiva shodno duhu vremena u kome je rađen, kopija ugrađena na njegovo mesto i pored sve savesnosti klesara ne prelazi opseg klesarskog zanata shvaćenog u dometu mehaničkog preklesavanja i podražavanja... u novom kapitelu ne primećuje se nikakva emanacija duha i humanizma tadašnjeg Dubrovnika.“

---

⁶² Dobrović, 1951: 31- 40

⁶³ Dobrović, 1951: 31, 32

Slika 43. Dobrovićeva intervencija u atriju Palače Sponza: kamena obloga poda prekinuta trakama oblutaka.

Pri rekonstrukciji ili obnovi nekog grada, dijela grada ili pojedinačnog spomenika, po Dobroviću bi trebalo postupiti na sljedeći način: Nakon očuvanja nekog spomenika ili dijela nekog spomenika i njegove valorizacije ne po starosti nego po „*arhitektonskoj vrednosti*“ (1), treba pristupiti „*purifikaciji i izolaciji od bezvrijednih dograđivanja*“ (2). „*Staro*“ i „*ново*“ u smislu dijelova nekog grada ili dijelova neke građevine treba dovesti u simbiozu, ali oni pri tom ostaju različiti. Zato, ukoliko postoji potreba i mjesto za to, izolaciji i purifikaciji sljedi „*dodavanje novih vrijednosti kojima se postiže uzvišena harmonizacija prostornih oblika*“. Cilj ovih aktivnosti je „*ispoljavanje glavnog istoriskog motiva u njegovom logičnom sklopu*“ (3). Dodavanje novih vrijednosti podrazumijeva „*građenje svega novog u savremenom duhu*“, a isključuje „*ropsko podražavanje starog*“, odnosno „*igru mrtvim oblicima pri izvođenju novih poduhvata*“. Takvom „*akumulacijom tekovina*“ (4), pod pretpostavkom da ostvarenja različitih epoha predstavljaju vrijednosti treba težiti za svojevrsnom sintezom, postizanjem „*harmonije i uravnoteženosti stilskih izražajnih sredstava*“, odnosno za „*jedinstvom, koje u ovom slučaju nije prosto, već mnogostruko*“ (5)⁶⁴.

---

⁶⁴ Dobrović, 1951: 33, 34

Na tragu Johna Ruskina: „*Nemojmo onda govoriti o restauraciji. Ona je laž od početka do kraja*“⁶⁵, Dobrović je protivnik restauriranja porušenih spomenika, odnosno zamjene izvornih komada nekih spomenika replikama: „*Prvobitni primeri određuju se za lapidarijum, u neživotni zbir mrtve istorije, a njihove štuke kopije u blistavom sjaju svoje beline „krase“ izvorne građevine*“. Navodi primjer izvornog kapitela s loggie Palače Sponza: izvornog s početka XVI stoljeća koji je odstranjen sa svog mjesta i replike koja je tamo postavljena, „*iste veličine i oblika*“, ali na kojoj se ne primjećuje „*nikakva emanacija duha i humanizma tadašnjeg Dubrovnika*“ (vidi slike 41 i 42). Najvećom preprekom ostvarenju „*jedinstva likovne mnogostrukosti*“ pri obnovi gradova vidi eklektičare, povijesno poražene „*opravdanošću savremenog graditeljstva*“, koji u čuvanju starina nastoje „*da još jednom prošire suženi opseg rada*“⁶⁶. Njegov stav o čuvanju, obnovi, rekonstrukciji i dogradnji arhitektonskih spomenika detaljno razložen u ovom članku je radikalniji u smislu purifikacije spomenika i razlikovanja starog od novog u slučaju dogradnje, ali istodobno pažljiv prema ne samo prema samom spomeniku i načinu njegove purifikacije, nego i prema njegovoj neposrednoj okolini i funkcionalnosti okoline, „*urbanističkom sklopu*“, ambijentu i silueti mjesta⁶⁷. Obnovljeni spomenik ne smije biti prepreka normalnom životu, jer „*oblikovanje arhitektonske plastike zavisno je od razvoja društva*“⁶⁸. „*Propuštenom prilikom*“ smatra „*obnovu po starom uzoru a novim materijalom*“ renesansne vijećnice u Šibeniku, na trgu pred katedralom. Kao primjer neophodne opreznosti pri purifikaciji spomenika navodi Dioklecijanovu palaču, a kao ilustraciju neprikladnosti arheološkog parka odnosno konzervatorske prezentacije ruševina u centru grada beogradsku tvrđavu Kalemegdan⁶⁹.

Pri obnovi prizemlja Palače Sponza, 1936. godine, Dobrović je postupio prema u ovom kasnijem članku iznesenim stajalištima. Izravnavanje izvorno nagnutog poda u atriju (vidi sliku 43), u svrhu odvodnje oborina i lakšeg transporta tereta u vrijeme dok je palača služila kao carinarnica upitno je s konzervatorskog stanovišta, ali se time korištenje atrija prilagodilo novim potrebama. Da je pod nekad bio nagnut vidljivo je po nejednakim bazama stupova, a da

---

⁶⁵ Ruskin, 1995: 228

⁶⁶ Dobrović, 1951: 35, 36

⁶⁷ Dobrović, 1951: 38

⁶⁸ Dobrović, 1951: 33

⁶⁹ Dobrović, 1951: 40

je kameno popločenje novijeg datuma, po različitoj obradi površine istog materijala i po neprekinutim trakama crnih oblutaka u cementnom mortu umetnutih između kamenih blokova. Da je lučni otvor sa istočne strane atrijski zazidan očito je po suvremenom materijalu, staklenim opekama (vidi sliku 44). Premda je ne bi odobrio svaki konzervator, Dobrovićeva intervencija na vrijednom spomeniku može se opisati kao dosljedna ali nenametljiva, slična kasnijim intervencijama arhitekta Carla Scarpe na *Castel Vecchiju* u Veroni i na nekoliko venecijanskih palača, šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća.

Slika 44. Dobrovićeva intervencija u atriju Palače Sponza: ispuna bočnog otvora vratima i staklenim opekama .

4.2. Primjer uspješna restauriranja spomenika moderne arhitekture: Bauhaus Dessau, 2006.

Bauhaus Dessau jedan je od najvrjednijih i najpoznatijih spomenika moderne arhitekture. Zgrada je izgrađena deset godina prije Grand hotela, 1926. godine, prema projektu ravnatelja Bauhausa Waltera Gropiusa, koji ju je opisao kao „izgrađeni manifest ideja Bauhausa“⁷⁰. Pripada istom vremenu i istom stilu kao Grand Hotel i Nikoli Dobroviću je u vrijeme projektiranja i gradnje hotela sigurno bila dobro poznata. U funkcionalnom smislu, radi se o složenijoj građevini, zapravo sklopu građevina s nastavnim i radnim prostorima škole, uredima i smještajnim jedinicama. U konstruktivnom smislu, Bauhaus i Grand hotel su slični. Konstrukcija hotela je skeletna armiranobetonska s armiranobetonskim pregradnim zidovima, dok je konstrukcija Bauhausa skeletna armiranobetonska s pregradama i pojedinim nosivim zidovima od opeke. Obije građevine imaju ravan krov, no na Bauhausu je za korištenje predviđen samo manji dio krova nad tornjem sa smještajnim jedinicama. Fasada Bauhausa je složenija sa zidom-zavjesom i prozorima u tankim čeličnim okvirima, dok je završna, glatka bijela žbukana površina zidova vrlo slična onoj Grand hotela. Sličnosti i razlike postoje i u završnim materijalima i bojama u interijerima obiju građevina. Kao i Grand hotel, Bauhaus je već jednom bio restauriran, također sedamdesetih godina i tom prilikom došlo je do izmjena kojima nije bitno promijenjena izvorna arhitektura⁷¹. I Bauhausu i Grand hotelu obnovom se ne mijenja namjena. Sličnosti je toliko da je moguća usporedba. U vrlo dobrom stanju, Bauhaus je 1996. godine uvršten na Popis svjetske baštine UNESCO-a. Drugi restauratorski postupak 2006. godine izveden je postupno, tako da je veći dio građevine stalno bio u upotrebi i otvoren posjetiteljima. Velika razlika izvršena restauriranja Bauhausa i eventualnog restauriranja Grand hotela je ta, da je hotel danas gotovo ruševina. Razlika je i u tome da je njemačko društvo neusporedivo bogatije i tehnološki naprednije od našeg. K tome, Grand hotel je komercijalna, a Bauhaus javna građevina.

Druga restauratorska kampanja Bauhausa detaljno je dokumentirana knjigom *Arheologija moderne, restauriranje Bauhausa Dessau* (Jovis, Berlin, 2006), urednice Monike Markgraf koja je projekt i vodila. Sadašnji direktor fundacije Bauhaus Dessau Omar Akbar u uvodu knjizi

---

⁷⁰ Markgraf, 2006: 17

⁷¹ Markgraf, 2006: 25

navodi, da je glavni cilj postupka bio „*da ideje i ideali modernizma, koje ova građevina predstavlja budu zaštićeni i da postanu osjetilni doživljaj za slijedeći naraštaj*.“⁷² Restauriranju je prethodilo detaljno istraživanje povijesnih dokumenata i same građevine, a njeni principi definirani su kao: čuvanje konstrukcije ili rekonstrukcija gdje je konstrukcija oštećena, prilagodba upotrebi građevine, čuvanje tragova povijesti ukoliko oni ne ugrožavaju značajno oblik građevine, konzerviranje zatečenoga stanja spomenika te rekonstrukcija izvornoga stanja nedostajućih dijelova tamo gdje je bila moguća znanstvena rekonstrukcija⁷³. Osim same građevine, cilj je bio sačuvati i tehnologiju i način njene gradnje, od konstrukcije do detalja opreme interijera.

Na različitim dijelovima građevine primijenjeni su različiti načini konzervatorsko-restauratorskoga postupka. Zid-zavjesa restauriran je tako da su zadržani dijelovi iz radova 1976. godine, neki pronađeni izvorni dijelovi ponovno su ugrađeni na svoja mjesta, a neki dijelovi su rekonstruirani. Usprkos nepovoljnoj termičkoj kvaliteti velikih prozora, nije se išlo u zamjenu stakala, nego se problem pretjerane osunčanosti riješio dodatkom zavjesa. Iako je instalacije bilo neophodno prilagoditi današnjim potrebama, izmjene su minimalne jer se nije išlo u potpuno ispunjenje svih današnjih standarda. Da bi se omogućio osjetilni doživljaj, u restauratorskom je postupku bilo vrlo važno sačuvati ili vratiti izvornu materijalnost, karakter površina u eksterijeru i interijeru i rekonstruirati boje, koje su u općoj ideji o ovoj građevini bile zaboravljene, jer se njena transparentnost i lakoća doživljavala uglavnom putem crno – bijelih izvornih fotografija. Velika pažnja posvećena je obnovi žbuke na fasadi, obnovi podova iz sintetičkog materijala sličnog linoleumu i iz terazza s točno rekonstruiranim sastavom veziva i agregata, izradi replika rasvjetnih tijela koja su se izrađivala u radionicama Bauhauusa te rekonstrukciji boja koje određuju upotrebu pojedinih prostorija prema sačuvanom izvornom projektu Hinnerka Schepera. Išlo se tako daleko da su na nekim mjestima u slojevima poda izvornim materijalom i tehnologijom obnovljeni i nevidljivi slojevi ispod završnog sloja. Prema sačuvanim ostacima, u okolišu građevine, precizno su rekonstruirane površine asfalta, betonskih i terazzo ploča. Opisujući restauriranje površina, autorica navodi: „*Oblikovanje površina je posebno važno za građevine klasičnog modernizma, zbog njihove prozirnosti i krhkosti. Upotreba vrlo malo materijala i usredotočenje na svjetlo i sjenu i meke i grube*

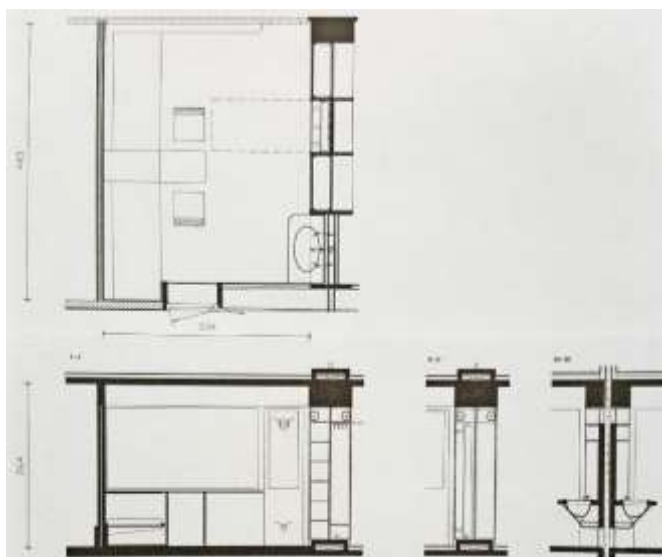
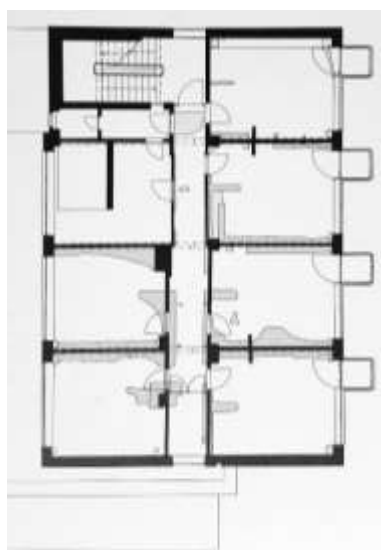
⁷² Markgraf, 2006: 7

⁷³ Markgraf, 2006: 57

*površine određuje učinak ove arhitekture, koji može ugroziti i najmanja izmjena.*⁷⁴ Kod restauriranja Grand hotela, o ovome bi svakako trebalo voditi računa.

Na različit način se pristupilo restauriranju javnih i radnih prostora škole, gdje se išlo za što vjernijom rekonstrukcijom izvornog stanja i tornja sa stambenim jedinicama⁷⁵. Po funkciji i po obliku pročelja, ovaj je toranj „Atelierhaus“, najsličniji etažama sa sobama Grand hotela. Iz razumljivih razloga, tijekom korištenja građevine ovdje je došlo do najviše izmjena u prilagodbi soba novim standardima. Kako znanstvena rekonstrukcija nije bila moguća, zbog nedovoljnog broja izvornih dokumenata – projekata i fizičkih ostataka izvornog stanja, provedeno je konzerviranje prostorne strukture koja je nastala 1976. godine. Restauriranje tornja sa stambenim jedinicama provedeno je prema principu „Upkeep and Repair“: čuvanjem zatečenog stanja i popravkom jednostavnim mjerama uz upotrebu identičnih materijala i tehnologija. Usprkos velikoj razlici u zatečenom stanju, pri restauriranju Grand hotela, neka bi se iskustva radova na Bauhausu mogla izravno primijeniti, a neka u smislu principa vidi slike 45 i 46).

Slika 45. Restauriranje Bauhause Dessau, 2006: Atelierhaus; tragovi izvornih dijelova sačuvani u podu. Zbog nemogućnosti znanstvenog restauriranja izvornog stanja, konzervirano je stanje nastalo prvom kampanjom 1976. godine.

Slika 46. Eventualno restauriranje Grand Hotela: Rekonstrukcija izvorne sobe s ugrađenim drvenim i betonskim namještajem, nacrt Marine Oreb. Moguća je znanstvena rekonstrukcija sobe.

---

⁷⁴ Markgraf, 2006: 129

⁷⁵ Markgraf, 2006:97-103

4.3. Obnova Grand Hotela

Slike 47, 48. Hodnik sa sobama, 2010. i izvorno stanje. Sačuvani su nosivi dijelovi armiranobetonske konstrukcije, staklene opeke, drvena obloga stupova letvama, armiranobetonski namještaj, tragovi boje i dio vanjske stolarije. Uklonjeni su, ali vjerojatno dokumentirani pregradni zidovi, ugrađeni namještaj i obloge podova i zidova.

Slike 49, 50. Hodnik sa sobama, stubište, restoran u prizemlju, izvorno stanje.

Restauriranih spomenika moderne arhitekture sličnih Grand Hotelu u Hrvatskoj je vrlo malo. Primjermim se drže nedavni radovi na Meštrovićevu paviljonu na Trgu žrtava fašizma i Francuskom paviljonu bivšeg Velesajma u Zagrebu. U oba slučaja, radi se o izložbenim prostorima, kod kojih ne postoji problem zadovoljavanja standarda jednog hotela: veličine soba, različitih restorana, složenih sustava ventilacije i klimatizacije i sličnog, koji su se silno promijenili kroz proteklih sedamdeset i pet godina. Tu je i problem energetske učinkovitosti građevine armiranobetonske konstrukcije vrlo tankih vanjskih zidova, koja se koristi u najtoplijem dijelu godine. Da bi hotel zadovoljio standarde turističkog smještaja nužno je promijeniti izvorni raspored i veličinu zajedničkih prostorija u unutrašnjosti hotela, a pogotovo soba. Dodatkom debelog sloja termoizolacije i ostakljivanjem otvora (prozora, vrata, staklenih pregrada između unutrašnjeg i vanjskog prostora) termoizolacijskim staklom u debljim okvirima od onih izvornih promijenio bi se vanjski izgled i poništio „*učinak arhitekture*“⁷⁶ hotela. Ako bi se velika količina instalacija grijanja, hlađenja, provjetravanja smjestila na krovu hotela, gledalište s tribinama iznad stubišta izgubilo bi smisao, jer bi se onemogućila izvorna namjena krovne terase kao teniskog igrališta. K tome, u sačuvanim izvornim krilima građevine sigurno nedostaje niz prostorija i postrojenja neophodnih za rad suvremenog hotela. Restauriranje Grand hotela je dakle vrlo zahtjevan poduhvat.

Rušenje stražnjeg, dograđenog krila hotela prema Dobrovićevom stavu bilo je ispravno, a na njegovom mjestu vjerojatno se predviđa dogradnja onih sadržaja hotela koji se ne mogu smjestiti u dva sačuvana krila: bazena, restorana, kuhinja, pogonskih prostorija za instalacije i sličnoga. Sobe u ovom dijelu hotela mogu biti dimenzija i opreme odgovarajućih suvremenim standardima. Ta bi se dogradnja mogla izvesti tako da bude sasvim neprimjetna s prednje strane, to jest s rive i iz parka. Prema Dobrovićevom stajalištu, prikriivanje novogradnje ne bi bilo nužno, dapače. Nužno bi bilo da ona predstavlja „arhitektonsku vrijednost“ ravnu zatečenoj vrijednosti, a trebalo bi ju izvesti na suvremen način ali nenametljivo, poput Dobrovićeve intervencije na Palači Sponza, u harmoniji sa sačuvanim dijelom hotela.

---

⁷⁶ Markgraf, 2006: 129

Slika 51. Bezrazložno odbačena armiranobetonska klupa u parku Grand Hotela. Stanje u svibnju 2015. godine.

Što se rekonstrukcija materijala, površina i boja u eksterijeru i interijeru tiče, za znanstvenu rekonstrukciju velikog dijela njih ima dovoljno elemenata. Uz članak Nore Mojaš *Elementi dizajna u arhitekturi Nikole Dobrovića – Dubrovački primjer*⁷⁷ objavljena je fotodokumentacija velikog broja različitih detalja Dobrovićevih dubrovačkih građevina: obloga zidova i stupova, vrata i prozora s izvornim okovom i kvakama, ugrađenog namještaja itd. Postoje izvorni nacrti i više fotografija izvornog stanja iz kasnijeg stanja u različitim periodima (vidi slike 48 do 50), sačuvan je dio izvornih drvenih obloga stupova drvenim letvama, dio izvornih prozora, ostaci plave uljane boje na armiranobetonskom namještaju i veća količina staklenih prizmi (vidi sliku 47). Podne i zidne obloge i ugrađeni namještaj su odstranjeni, ali vjerojatno dokumentirani. Ukoliko je dokumentacija nedostatna, bilo bi moguće rekonstruirati obloge i ugrađeni namještaj usporedbom fotografija hotela sa sačuvanim ugrađenim namještajem i oblogama u dubrovačkim obiteljskim kućama Nikole Dobrovića. Za neke druge dijelove konstrukcije dokumentacija je nedostatna, primjerice za drvene podove na

---

⁷⁷ Mojaš, 2009: 137-146

terasama, općenito za izgled teniskog igrališta na krovu. U rekonstrukciji etaža sa sobama primijeniti način obnove primijenjen na Atelierhaus Bauhausa nije moguće, jer je već srušeno sve osim nosive konstrukcije i vanjskih zidova. Nove sobe mogle bi se dobiti spajanjem po nekoliko izvornih soba, jer tako nalaže suvremena upotreba. U hodnicima bi se pak moglo pristupiti izradi replike izvornog stanja. Termoizolaciju je moguće izvesti i s unutrašnje strane zidova, ali tako bi se smanjile ionako male sobe. Treba dakle postupiti na način da se ne ide za zadovoljavanjem maksimalnih standarda termoizolacije i klimatskog komfora. Instalacije provjetravanja, grijanja i hlađenja trebalo bi izvesti minimalnih dimenzija, bez izvoda na krovnoj terasi, već s pogonom u novom, stražnjem krilu hotela. Tako bi se krovu mogla vratiti izvorna ili slična namjena. Rekonstruirano igralište za tenis na krovnoj terasi sigurno bi bila gostima zanimljiva atrakcija. Premda prema Dobrovićevom stavu izrada replika nije poželjna, prostor recepcije, hodnike i stubišta može se u velikoj mjeri znanstveno rekonstruirati prema izvornim nacrtima i fotografijama, a hotel se može opremiti replikama modernog namještaja iz tridesetih godina prošlog stoljeća kakvih je veliki broj na tržištu. Jednu ili dvije sobe moglo bi se također rekonstruirati prema dostupnoj dokumentaciji (vidi sliku 46), možda ne za stvarno korištenje od strane gostiju nego kao muzejski izložak, koji bi donio dodatnu atrakciju za posjetitelje Lopuda.

Rekonstruiranju parka može se pristupiti na dva načina. Palme su još tamo, i potrebno ih je sačuvati jer je teško zamisliti kako bi se obnovile (vidi sliku 52). Postoji dio izvornog namještaja u prihvatljivom stanju i dio u fragmentima. Prva mogućnost obnove je, zadržati namještaj koji je još sačuvan i upotrebljiv, prezentirati ga i koristiti bez previše popravaka (vidi sliku 51). Druga je mogućnost, popraviti postojeće komade namještaja i znanstveno rekonstruirati nedostajuće prema raspoloživim podacima. I popravak i rekonstrukcija bi morali biti pažljivo izvedeni, korištenjem materijala i tehnika izvedbe što sličnijih izvornima. Ukoliko se izrada replika ne drži prikladnom ili ne bi bila moguća, moguće je korištenje pokretnog, privremenog namještaja. Isti je slučaj i s „*pratećim sadržajima*“ iz urbanističkog plana. U svakom slučaju, nema nikakvih objektivnih prepreka da se rekonstrukcija dvaju sačuvanih krila i dogradnja stražnjeg krila hotela izvedu na metodološki ispravan i sa stajališta zaštite spomenika prihvatljiv način, ne nužno u potpunosti po Dobrovićevim „*uputama*“, ali zato u potpunosti dostojan vrijednosti ovog jedinstvenog spomenika, tako da se istodobno osigura njegova odgovarajuća prezentacija i omogućiti ostvarivanje ekonomskog interesa njegovog

vlasnika. Kako navode autorice konzervatorske dokumentacije, „*hotel-spomenik (kojemu karakteristika „heritage“ može kompenzirati tek dio nedostatnog komfora) – mogao bi se sačuvati citat iz bivše dispozicije, izložbeni apartman rekonstruiran u „vremeplovnu“ svrhu. Ostalo će biti nužno uskladiti sa suvremenim standardima, ... što nije nimalo laka projektantska zadaća*“⁷⁸.

Vjerojatno je, da bi se spomenička vrijednost mogla dobro iskoristiti u smislu reklame, takozvanog „brandinga“, to jest privlačenja gostiju, „ekskluzivnog“ turizma za goste željne nesvakidašnjih senzacija umjesto spavanja u istim suvremenim interijerima u svim dijelovima suvremenog svijeta. Takvima bazen u parku pred hotelom ne bi bio potreban, jer pješčana plaža postoji odmah pred hotelom, a tu je i velika plaža Šunj s druge strane otoka do koje je vrlo ugodna šetnja pored spomenika Viktoru Dyku, još jednog sačuvanog djela Nikole Dobrovića kome je potrebno restauriranje. Nedaleka Vila Vesna, put do koje vodi ispred hotela Lafodia istog vlasnika, u razmjerno dobrom je stanju. Duž rive mogu se vidjeti dvije armiranobetonske klupe istovjetne onima u parku, koje je ili Dobrović napravio na tim mjestima, ili ih je netko tamo prenio iz parka. Nije dakle teško zamisliti „tematsku šetnju“, razgledavanje lopudskog opusa Nikole Dobrovića, nakon razgledavanja šesnaestostoljetnog Kneževog dvora, tvrđave, Franjevačkog samostana, muzeja u Župnom dvoru, obližnjeg devetnaestostoljetnog parka Mayneri i suvremenog drvenog paviljona arhitekta Davida Adjaye s umjetničkom instalacijom Olafura Eliassona⁷⁹. Tim više, što je nasljednica izvornih vlasnika hotela, gospođa Vlasta Glavović, ponosna na hrabru investiciju svojih predaka, spremna svakome ispričati tragičnu obiteljsku priču o gradnji, nepravednoj nacionalizaciji, nepoštenoj denacionalizaciji i sramotnoj propasti Grand Hotela. Nasljednici Glavovića obnovili su svoj stari hotel – Pansion Glavović s restoranom koji danas uspješno radi, bez ikakvog generičkog hotelskog kiča. Izvjesno je, da bi u slučaju da im je hotel bio vraćen odmah devedesetih godina, kako je država bila obećala i za što nije bilo nikakvih prepreka, uz normalno održavanje Grand Hotel i danas radio. Detaljnoj obnovi bi se, uz pretpostavku za to dostatnih sredstava, tada moglo pristupiti na način restauriranja Bauhausa. To što hotel po broju zvjezdica ne bi bio vrhunske kategorije sa stanovišta povijesti umjetnosti i zaštite spomenika nije ni od kakvog značaja.

---

⁷⁸ Čorak, Oreb, 2004: 42

⁷⁹ Smoljan, 2015: 198-202

5. ZAKLJUČAK

Iz dostupnih izvora u rasponu od monografija do znanstvenih i novinskih članaka očito je da je Grand Hotel s pripadnim parkom iznimno vrijedno djelo moderne arhitekture koje s razlogom izaziva pažnju stručnjaka i slučajnih namjernika. U Dubrovniku i okolici predstavlja iznimku, vrijedan spomenik moderne arhitekture u kontekstu kultiviranog povijesnog krajolika s brojnim spomenicima iz ranijih povijesnih razdoblja. On je rijetkost i među hotelima na hrvatskoj obali i u ostalim mediteranskim zemljama, posebno stoga što je njegova konstrukcija sačuvana bez nepovratnih promjena. Sačuvana je i izvorna projektna dokumentacija i brojne fotografije izvornog stanja, pa je moguća revitalizacija hotela u smislu vjerne rekonstrukcije i/ili obnove s dogradnjom nedostajućih sadržaja. Ali radi se o komercijalnoj građevini s visokom potrebom komfora i luksuza koja može biti u raskoraku s principima zaštite spomenika. Revitalizacija Grand Hotela stoga je zanimljiv eksperiment ne samo sa stručnog stanovišta, nego i u općem društvenom kontekstu. Pitanje je, je li naša sredina takvom eksperimentu uopće dorasla.

Slika 52. Krošnje visokih, osamdesetogodišnjih palmi u parku Grand Hotela su teško „obnovljiva“ atrakcija.

POPIS ILUSTRACIJA:

Slike 1, 2: *Nikola Dobrović: Gradska kavana u Dubrovniku*. Arhitektura 4, 1932, str. 109.

Slika 3: *Pile, lokacija Kursalona*. Razglednica oko 1930. godine.

Slika 4: *Alfred Keller, projekt Kursalona na Pilama, perspektivni prikaz*. Jugoslovenski turizam I, 1928, str. 14-15.

Slika 5: *Dobrović, alternativni projekt Kursalona na Pilama, perspektivni prikaz*. Perović i Krunić, 1998, str. 244.

Slika 6: *Marina Oreb- Mojaš: četiri relizirane ville Nikole Dobrovića, usporedba simetričnih tlocrta i fasada*. Arhitektura urbanizam 93, 1985, str. 11.

Slika 7: *Spomenik Viktoru Dyku na Lopudu*. http://www.chorvatsko.cz/tema/pict/lopud_dyk.jpg

Slika 8: *Vila Vesna na Lopudu*. https://lh6.googleusercontent.com/-VUh9lw_S2sQ/VOhPkpXHisI/AAAAAAAAAWw/L-hqRDc_tvA/w639-h680/Villa%2BVesna%2B1.jpg

Slika 9: *Potpis arhitekta u armiranobetonskom parapetu nad ulazom Grand Hotela*. Foto Damir Fabijanić. Oris 3, 1999, str. 131.

Slika 10: *Stranica časopisa Arhitektura, Ljubljana, perspektivni prikazi Grand Hotela prikazani uz tekst Koste Strajnića*. Arhitektura 4, 1932, str. 112.

Slika 11: *Prospekt Grand Hotela*. Dizajn Gorjup, tisak Mariborska tiskarna, oko 1937.

Slike 12, 14, 16: *Projekt Grand Hotela predan na odobrenje općinskim vlastima 1934. godine*. Fotokopija.

Slike 13, 15, 17: *Rekonstrukcija izvedenog stanja Grand Hotela*. Krunoslav Ivanišin, 2015.

Slike 18- 23: *Grand Hotel neposredno po dovršetku gradnje*. Fotografije u vlasništvu nasljednica hotela, gđe. Vlaste Pulić Glavović i gđe. Vjekoslave Franušić Glavović.

Slika 24: *Fotografija iz zraka Grand Hotela*. Prije dogradnje stražnjeg krila, oko 1970.

Slike 25- 32: *Fotografije zapuštenog Grand Hotela u još uvijek upotrebljivom stanju*. 2004.

Slika 33: *Grand Hotel u pogledu iz parka*. Foto Wolfgang Thaler, 2010. Autorska prava su zaštićena.

Slika 34: *Interijer Grand Hotela s porušenim pregradnim zidovima*. Foto Wolfgang Thaler, 2010. Autorska prava su zaštićena.

Slike 35- 40: *Stanje Grand Hotela u svibnju 2015. godine*.

Slike 41,42: *Odstranjeni i zamjenski kapitel s loggije Palače Sponza*. Ilustracije Dobrovićevog teksta „Urbanistička razmišljanja o čuvanju istoriskih spomenika“. Zbornik zaštite spomenika, knjiga II., str. 35.

Slika 43: *Dobrović, pod atrija Palače Sponza, 1936.* Foto Wolfgang Thaler, 2010. Autorska prava su zaštićena.

Slika 44: *Dobrović, zatvaranje bočnog otvora atrija Palače Sponza, 1936.* Foto Wolfgang Thaler, 2010. Autorska prava su zaštićena.

Slika 45: *Obnova Bauhausa Dessau, tlocrt poda Atelierhaus, 2006.* Ilustracija u Monika Markgraf, *Archaeologie der Moderne*, str. 102.

Slika 46: *Rekonstrukcija izvorne sobe s ugrađenim drvenim i betonskim namještajem, nacrt Marine Oreb.* Ilustracija u Strajničevom zborniku, str. 144.

Slika 47: *Grand Hotel, hodnik sa sobama.* Foto Wolfgang Thaler, 2010. Autorska prava su zaštićena.

Slike 48- 50: *Grand Hotel neposredno po dovršetku gradnje, interijeri.* Fotografije u vlasništvu nasljednica hotela, gđe. Vlaste Pulić Glavović i gđe. Vjekoslave Franušić Glavović.

Slika 51: *Odbačena armiranobetonska klupa u parku Grand Hotela u svibnju 2015. godine.*

Slika 52: *Palme u prednjem dijelu parka Grand Hotela u svibnju 2015. godine.*

BIBLIOGRAFIJA:

Registar kulturnih dobara, Ministarstvo kulture RH, oznaka dobra Z-1754.

<http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6212&kdId=192150084>

<http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6212&kdId=191774205>; pristup 01.09.2015.

BAĆE, A. (2009.), *Arhitekt Vinko Glanz u Dubrovniku*, Strajnićev zbornik: 85 – 100, Dubrovnik – Zagreb

CRNJAK, M. (2011.), *Marazzi grupa želi obnavljati i Grand Hotel Lopud.*

<http://www.poslovni.hr/hrvatska/marazzi-grupa-zeli-obnavljati-i-grand-hotel-lopud-185781>; pristup 01.09.2015.

ČORAK, Ž. / OREB, M. (2005.), *Grand Hotel Lopud, konzervatorska dokumentacija*, prilog uz mišljenje Konzervatorskog odjela u Dubrovniku klasa 612-08105-0515477, 24.11.2005.

DOBROVIĆ, N. (1951.), *Urbanistička razmatranja o čuvanju istoriskih spomenika*, Zbornik zaštite spomenika, knjiga II: 31 – 40, Beograd.

FILIČIĆ, R. (2015.), *Early Modern Age*, katalog izložbe *Kroatische Inseln, Baukultur über Jahrhunderte*: 68-105. Müry – Salzman, Beč.

IVANIŠIN, K. (1999.), *Hotel Grand na Lopudu*, „Oris” III-3: 126 – 139, Zagreb.

- IVANIŠIN, K. (2002.), *Zašto je hotel Grand spomenik kulture*. „Zarez” IV/75: 32, Zagreb.
- IVANIŠIN, K. (2009.), *Tehnička, funkcionalna i retorička održivost arhitekture Nikole Dobrovića*. Strajnićev zbornik: 103 – 120, Dubrovnik – Zagreb.
- KOJIĆ, B. (1964.), *Dobrović, Nikola*. Likovna enciklopedija JLZ 3: 334
- MARKGRAF, M. (2006.), *Archäologie der Moderne / Archaeology of Modernism*. Jovis, Berlin / Edition Bauhaus, Dessau
- MILINKOVIĆ, M. (2007.), *Lopud Grand Hotel*. <http://architectuul.com/architecture/lopud-grand-hotel>; pristup 03.09.2015.
- MOJAŠ, N. (2009.), *Elementi dizajna u arhitekturi Nikole Dobrovića – Dubrovački primjer*. Strajnićev zbornik: 123 – 147, Dubrovnik – Zagreb.
- NN (2002.), *Baroness von Habsburg's suspicious purchases on Lopud*. <http://arhiva.nacional.hr/en/clanak/18057/baroness-von-habsburgs-suspicious-purchases-on-lopud>; pristup 01.09.2015.
- OREB- MOJAŠ, M. (1985.), *Graditeljska ostvarenja Nikole Dobrovića na Dubrovačkom području*, „Arhitektura urbanizam“ 93, Beograd.
- PEROVIĆ, M. (1980.), *Urbanizam Beograda 58: Nikola Dobrović*. Zavod za planiranje grada Beograda, Beograd (posebni broj časopisa *Urbanizam Beograda*).
- PEROVIĆ, M.R. / KRUNIĆ, S. (1998.), *Nikola Dobrović: eseji, projekti i kritike*. Arhitektonski fakultet univerziteta u Beogradu / Muzej arhitekture, Beograd
- PREMERL, T. (1989.), *Hrvatska moderna arhitektura između dva rata*. Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb.
- RUSKIN, J. (1995.), *Seven Lamps of Architecture: Restoration (1849.)*, The Lamp of Beauty; Writings on Art: 228-229. Phaidon, London.
- SMOLJAN, M. (2015.), *Tradition, Discontinuity and Modernization*, katalog izložbe *Kroatische Inseln, Baukultur über Jahrhunderte*: 126-202. Müry – Salzman, Beč.
- STRAJNIĆ, K. (2007.), *Dubrovnik bez maske i polemika s Vinkom Brajevićem o čuvanju dalmatinske arhitekture*. Hrvatsko restauratorsko društvo, Zagreb.
- VIĐEN, I. (2009.), *Strajnićev zbornik*. Matica hrvatska – Ogranak Dubrovnik / Institut za povijest umjetnosti, Dubrovnik – Zagreb.
- VUKOTIĆ – LAZAR, M. (2002.), *Beogradsko razdoblje arhitekta Nikole Dobrovića (1945-1967)*. Plato, Beograd.
- ŽIC, A. (2015.), *From Antiquity to the Middle Ages*, katalog izložbe *Kroatische Inseln, Baukultur über Jahrhunderte*: 30-67. Müry – Salzman, Beč.

SAŽETAK

Grand Hotel na otoku Lopudu sagrađen je 1936. godine po projektu arhitekta Nikole Dobrovića, jednog od najboljih modernih arhitekata koji su djelovali u Kraljevini Jugoslaviji, posebno na području Dubrovnika. Kroz desetak godina neposredno prije Drugog svjetskog rata, u Dubrovniku je sagradio niz modernih građevina, uglavnom obiteljskih kuća. Uz armiranobetonsku građevinu Grand Hotela moderne forme i konstrukcije, izveo je i park pred hotelom opremljen armiranobetonskim namještajem i zasađen palmama. Grand Hotel prepoznat je kao jedno od najvažnijih dijela moderne arhitekture na području Dalmacije i Hrvatske u cjelini i kao takav zaštićen odgovarajućim odlukama. Stjecajem okolnosti, od devedesetih godina napušten je i propada. Gotovo sve osim izvorne armiranobetonske konstrukcije uklonjeno je pred nekoliko godina i očekuje se početak obnove zgrade i parka.

Obnova moderne, armiranobetonske građevine nije jednostavna, a njeno stanje, pogotovo stanje parka pred njom nakon dvadesetpet godina nebrige je zabrinjavajuće. Arhitekt Dobrović, profesor beogradskog Arhitektonskog fakulteta je osim niza modernih građevina ostavio i obimno pisano djelo u nekoliko knjiga i mnoštvu članaka, tako da je moguće rekonstruirati njegov radikalni stav o obnovi spomenika arhitekture s jasnim razlikovanjem staroga od novoga. Na osnovi njegovog teksta iz 1951. godine „Urbanistička razmatranja o čuvanju istoriskih spomenika“ i analizom obnove prizemlja Palače Sponza koju je proveo 1936. godine moguće je procijeniti, kako bi on sam postupio pri hipotetskoj obnovi Grand Hotela. U obnovi bi bila korisna i domaća i međunarodna iskustva obnove sličnih spomenika. Takva je primjerna obnova Bauhausa Dessau u čijoj se obnovi išlo za tim da se osim figure obnovi i što više izvornih materijala, boja i površina. Grand Hotel ima puno sličnosti s Bauhausom, premda je komercijalna, a Bauhaus javna građevina. K tome, obnova Bauhausa krenula je iz stanja građevine u upotrebi, dok je od Grand Hotela ostala samo konstrukcija. Ipak postoji veliki broj dokumenata po kojima se može znanstveno rekonstruirati većinu elemenata izvorne arhitekture hotela. Obnovu Grand Hotela mora se provesti na taj način da se osigura financijska korist investitoru, a da se pri tom što vjernije prezentira vrijedan spomenik, što nije u suprotnosti s turističkom namjenom hotela. Naprotiv, može doprinijeti njegovoj atraktivnosti.

KLJUČNE RIJEČI: Nikola Dobrović, Dubrovnik, Lopud, moderna arhitektura, parkovna arhitektura, zaštita i obnova moderne arhitekture, spomenik, obnova spomenika.